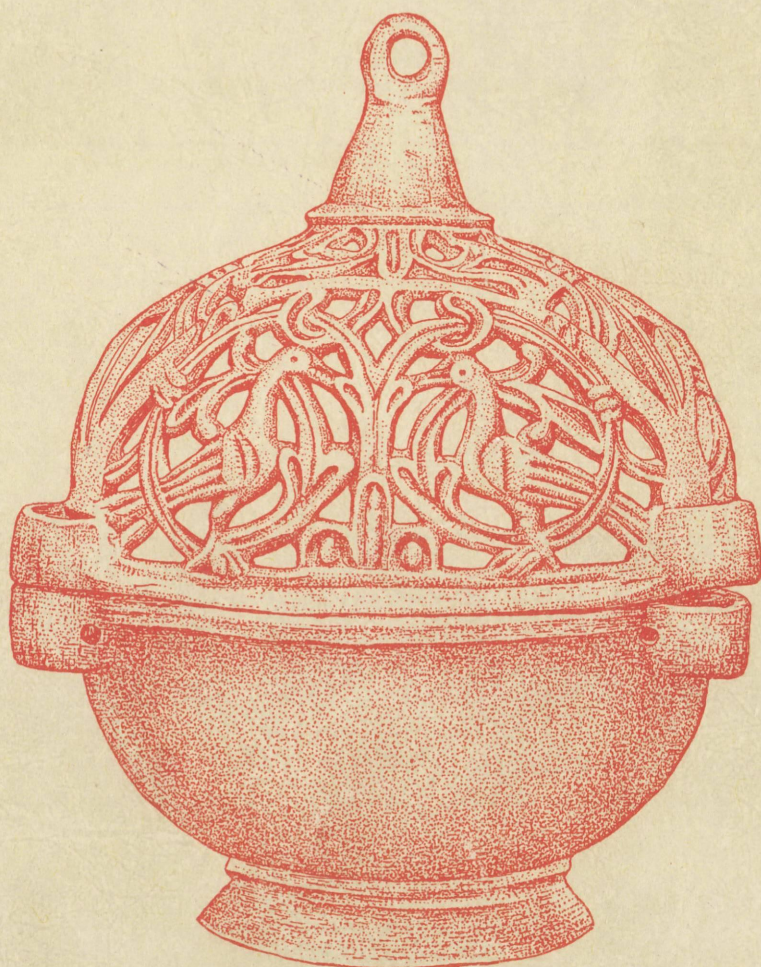

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

STUDIA
ARCHAEOLOGICA
VI.

SZEGED • 2 0 0 0

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

S T U D I A

ARCHAEOLOGICA

VI.

SZEGED • 2 0 0 0

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE – STUDIA ARCHAEOLOGICA VI.

DOLGOZATOK A MÓRA FERENC MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLYA ÉS AZ MFM-SZTE
RÉGÉSZETI TANSZÉKE KÖRÉBŐL

A tanulmányok lektorai:

BÉRES Mária	KEMENCZEI Tibor
BONDÁR Mária	KOVALOVSZKI Júlia
BÓNA István	NAGY Margit
CSÁNYI Marietta	RÉVÉSZ László
GARAM Éva	SZALONTAI Csaba
HARMATTA János	SZŐKE B. Miklós
TROGMAYER Ottó	

Szerkesztették:

BENDE Livia – LŐRINCZY Gábor – SZALONTAI Csaba

A német szöveget fordította:

H. SIMON Katalin

Borító:

ÖLVECZKY Gábor

Grafika:

CZABARKA Zsuzsa

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Kollégiuma
és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta

Szerkesztőség: 6720 ☒ Szeged, Roosevelttér 1–3. ☎ 62/470-370 • Fax: 62/420-980

E-mail: l_bende@mfm.u-szeged.hu, lorinczy@mfm.u-szeged.hu, szalonta@mfm.u-szeged.hu

TARTALOM — INHALT — CONTENTS

HARKAI István: <i>Újabb késő rézkori leletek Hódmezővásárhely-Bodzáspartról</i>	7
<i>Neue spätkupferzeitliche Funde in Hódmezővásárhely-Bodzáspart</i>	24
KULCSÁR Gabriella: <i>Kora bronzkori leletek a Tisza jobb partján (Csongrád megye)</i>	47
<i>Frühbronzezeitliche Funde am rechten Ufer der Theiß (Komitat Csongrád)</i>	65
P. FISCHL Klára: <i>Szőreg-C (Szőreg-Szív utca) bronzkori temetője I.</i>	77
<i>Das bronzezeitliche Gräberfeld Szőreg-C (Szőreg-Szív-Straße) I</i>	114
Appendix. BÓNA István: <i>A Szőreg-C temető 13., 14., 29., 66., 74., 117., 129. és 140. sírjainak edényeit bemutató fényképtábla.</i>	137
<i>Die Fototafel mit den Gefäßen der Gräber 13, 14, 29, 66, 74, 117, 129 und 140 des Gräberfeldes Szőreg-C</i>	137
D. MATUZ Edit: <i>A Szeged-Algyő 258. kútkörzet területén feltárt preszkíta temető.</i>	139
<i>Das präskythische Gräberfeld im Brunnenbezirk 258 von Szeged-Algyő</i>	152
NAGY Margit – NEUMANN, Günter – POHL, Walter – B. TÓTH Ágnes: <i>A gepidák.</i>	165
<i>Gepiden</i>	186
FÓTHI Erzsébet – LŐRINCZY Gábor – MARCSIK Antónia: <i>Régészeti és antropológiai kapcsolat az eurázsiai steppe és egy kora avar kori, kárpát-medencei népesség között</i>	191
<i>Archeological and Anthropological Relationship between the Eurasian Steppe and an Early Avar Population of the Carpathian Basin</i>	196
BENDE Livia: <i>Tausírozott díszű övgarnitúra a pitvarosi avar temetőből.</i>	199
<i>Tauschierte Gürtelgarnitur im awarischen Gräberfeld von Pitvaros</i>	209
BALOGH Csilla: <i>Az avar kori préselt, lemezes boglárók</i>	219
<i>Die awarenzeitlichen gepreßten blechernen Agraffen</i>	229
MADARAS László: <i>Avar kori településrészlet Szentes határában. Leletmentés a 451. sz. út Szentest elkerülő szakaszán</i>	237
<i>Ein awarenzeitliches Siedlungsdetail in der Gemarkung von Szentes. Rettungsgrabung auf dem Umleitungsweg 451 bei Szentes</i>	245
SZALONTAI, Csaba: <i>Kritische Bemerkungen zur Rolle der Bulgaren im 9. Jahrhundert in der Großen Ungarischen Tiefebene und in Siebenbürgen.</i>	263
<i>Kritikai észrevételek a bolgárok szerepéről a 9. századi Nagyalföldön és Erdélyben</i>	283
LANGÓ Péter: <i>Honfoglalás kori temetők Szarvas területén.</i>	287
<i>Landnahmezeitliche Gräberfelder in Szarvas</i>	326
VÖRÖS István: <i>A szegvár-oromdűlői honfoglalás kori sír lova.</i>	349
<i>Das Pferd des landnahmezeitlichen Grabes von Szegvár-Oromdűlő</i>	351

VÖRÖS István: <i>Az algyői honfoglalás kori temető archaeozoológiai vizsgálata</i>	357
<i>Die archäozoologische Untersuchung des landnahmezeitlichen Gräberfeldes von Algyő</i>	376
PASZTERNÁK István: <i>Árpád-kori falu és temető Szentes-Szentilona-dombon</i>	403
<i>Ein arpadenzeitliches Dorf und sein Gräberfeld in Szentes, Szentilona-Hügel</i>	421
HUREZAN G., Pascu – SZATMÁRI Imre: <i>Az aradi múzeum késő középkori kályhacsempe-</i> <i>és kályhaszemgyűjteménye II.</i>	429
<i>Die spätmittelalterliche Ofen- und Topfkachelsammlung des Museums von Arad II.</i>	457
KOREK József: <i>Életem s korom. Irodalmi hivatkozásokkal és jegyzetekkel ellátta: Anders Alexandra</i> <i>és Kőhegyi Mihály</i>	469
<i>Mein Leben und meine Zeit. Mit den Bemerkungen und literarischen Angaben von Alexandra</i> <i>Anders und Mihály Kőhegyi</i>	497
VÉKONY Gábor: <i>László Gyula 90. születésnapjára</i>	499
ISTVÁNOVITS Eszter – KULCSÁR Valéria: <i>Vaday Andrea – Bánffy Eszter – Bartosiewicz László –</i> <i>T. Bíró Katalin – Florin Gogáltan – Horváth Friderika – Nagy Andrea: Kompolt-Kistérség</i> <i>Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely leletmentő ásatása az M3-as autópálya</i> <i>nyomvonalán. — A Neolithic, Bronze Age, Sarmatian and Avar site. Rescue excavation at</i> <i>the M3 motorway. Agria MCMXCIX. Heves Megyei Régészeti Közlemények. Szerk.:</i> <i>Petercsák T. – Szabó J. J. Dobó István Vármúzeum, Eger 1999, p. 367, 18 térkép, 99</i> <i>rajz- és 14 fotótábla</i>	503
<i>A CSMMI Régészeti Osztály és a Móra Ferenc Múzeum – Szegedi Tudományegyetem Régészeti</i> <i>Tanszék munkatársainak bibliográfiája, 1999</i>	507
<i>Bibliographie der Mitarbeiter der Archäologischen Abteilung der Museumsdirektion des</i> <i>Komitates Csongrád und des Archäologischen Lehrstuhls des Móra-Ferenc-Museums und</i> <i>der Universität von Szeged</i>	
<i>Rövidítések jegyzéke — Abkürzungen — List of Abbreviations</i>	509

AZ AVAR KORI PRÉSELT, LEMEZES BOGLÁROK

BALOGH Csilla

KUTATÁSTÖRTÉNET

Az avar kori női sírok apró leleteinek nem túl nagy számú csoportját alkotják a boglárók, amelyek a felsőruházat összefogására szolgáltak. A szakirodalomban többen foglalkoztak ezzel az ékszertípussal, viseletének módjával, keletkezésével. Vizsgálódásuk célja a tipológiai csoportok elkülönítése és az egyes csoportok relatív kronológiájának felállítása volt.

Elsőként Fettich Nándor vette vizsgálat alá az ősgermán fogazásos ornamentikával foglalkozó tanulmányában az igari II. lelet két aranykorongját, összevetve az ozorai lelet boglárpárjával. Ezeket Hampel III. emlékcsoportjába sorolta, szemben a II. csoportba tartozó karéjos, üvegberakásos darabokkal (FETTICH 1929, 76–78). Horváth Tibor a kiskőrösi és üllői temetők közlésekor ezeken kívül már elkülönítette a dobozos példányokat, és külön csoportba sorolta az üllői 151. sír öntött, pikkelymintás veretpárját (HORVÁTH 1935, 59–62). A boglárók viseletét a 8. századra keletzte (HORVÁTH 1935, 62). Kovrig Ilona a préselt boglárók csoportját vizsgálta, szétválasztva a gyöngymintás kerek darabokat és a négyszögleteseket, ez utóbbiakat időben kissé a kerek, préselt boglárók utánra, de az üvegbetétes boglárók elé keletve (KOVRIK 1963, 143–144). Az ékszertípus megjelenését a 7. század második felére, használatát a 7. század végére – 8. század elejére tette (KOVRIK 1963, 227–229). A későbbi kutatás viseletüket kissé még korábbra, a 7. század harmadik negyedére keletzte (SZABÓ 1968, 48; ČILINSKÁ 1975, 81–83; GARAM 1978, 215; KÜRTI-WICKER 1991, 21).

A legutóbbi tipologizáló munkában a boglárók csoportjainak felállítása kivitelezésük minősége alapján történt (KÜRTI-WICKER 1991). Kürti Béla elválasztotta a filigránnal és granulációval díszített első osztályú darabokat és ezek utánzatait, a préselt lemezesekeket, a karéjosakat, a dobozosokat, és végül külön csoportba sorolta a mödlingi boglárt (KÜRTI-WICKER 1991, 20).

Jelen dolgozat a bogláróknak csak egyik csoportjával, a préselt, lemezes darabokkal foglalkozik.¹ Az anyaggyűjtésem során nem végeztem úttörő munkát, hiszen a legutóbb idézett munka a boglárók jelentős részét már felgyűjtötte (KÜRTI-WICKER 1991). E felsorolásából azonban indokoltnak véltem néhányat kihagyni, illetve a sort néhány újabb darabbal egészítettem ki.²

A katalógusba felvettem azon tárgyak mind-egyikét, amelyek az alábbi kritériumoknak megfelelnek: női temetkezésből előkerült, préselemintán előállított díszítmény, amely szerkezete alapján (két tag összekapcsolása hurkos-kampós kötőelemmel) egyértelműen vagy pedig sírban lévő in situ helyzete alapján (a mellkas tájékán került elő) feltehetően a felsőruha összekapcsolására szolgált, vagy ilyen szerkezet része lehetett akár elsődleges, akár másodlagos felhasználásban.³

Az összegyűjtött boglárók tipológiai csoportosítása után leletegyütteseik vizsgálatával az ékszertípus abszolút kronológiájának pontosítására és az egyes típusok relatív kronológiai helyzetének meghatározására teszek kísérletet.⁴

1 A lemezből préseléssel előállított dobozos boglárók külön tipológiai csoportot alkotnak, amelyekkel jelen dolgozat nem foglalkozik. Ugyancsak nem kerülnek tárgyalásra a szintén lemezből készített, kalapált, egyedi, első osztályú boglárók sem (Ozora-Tótipusztza 2. sír és a Prónay-boglár).

2 Nem soroltam a boglárók közé a Kiskőrös-Pohibuj Mackó-dűlő 40. sírből előkerült veretpárt, mert az a mindkét darabon meglévő kis fül alapján más típusú díszítmény lehetett (TÖRÖK 1975, 294, Fig. 3. 40. 3a–b). Ugyancsak kihagytam a Szeged-Makkoserdő 111. sír ezüstkorongját (SALAMON 1995, 120, Pl. 9. 111. 2), mert az in situ a medencében került elő.

3 Az anyaggyűjtés során elsősorban a szakirodalomra támaszkodtam, ezért a kataszter nem tekinthető teljesnek.

4 A kézirat a lektorálásáért Garam Évának tartozom köszönettel. Észrevételeit, megjegyzéseit különösképpen a tipológiai csoportok kialakításánál hasznosítottam.

Az eddig ismertté vált bogláros sírok sorát egy újabbal tudjuk bővíteni.

*Szegvár-Szőlőkajla*⁵

75. (fordított tájolású) sír (5. kép 1): T.: DK-ÉNy, h.: 213 cm, sz.: 75 cm, m.: 50–60 cm (+68 cm). A fejnél és a lábnál kissé lemélyedő, téglalap alakú sírgödörben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, senilis korú női váz feküdt. Állkapcsa lebillent, karjai a test mellett nyújtva voltak. A bal láb kissé oldalra mozdult, az alsó lábszárcsont kibillent eredeti helyzetéből. Mell.: 1. Aranyozott ezüst *boglárpár* (5. kép 2–3), amelynek egyik darabja a bal kulcscsont és a csigolyák között, a másik a koponya alatt került elő. Átm.: 3,7

cm. 2. Kerek karikájú, elvékonyodó végű bronz *fülbevaló* (5. kép 4), a karikára húzott huzalgyűrűvel és sötétkék pasztagyöngyös, hengerpalástos lengőcsüngővel. Átm.: 2,5 cm, h.: 5 cm. 3. Kerek átmetszetű, enyhén benyomott oldalú vas *csatkeret töredékei* (5. kép 5) voltak a jobb combtőnél. 4. Alsó nyélállású, egyélű *vaskés* (5. kép 8) a bal alkarcsont belső oldala mellől került elő. H.: 15,3 cm. 5. A jobb láb alatt sárgásbarna színű, cseréptörmelékkel soványított, kézzel formált, füles *edény* (5. kép 6) feküdt. Ma.: 19 cm, há.: 13 cm, fá.: 9,8 cm. 6. A jobb lábfej mellett sárgásbarna színű, fekete foltos, cseréptörmelékkel soványított, kézzel formált kis *fazék* (5. kép 7) volt. Ma.: 12,5 cm, há.: 9 cm, fá.: 6,5 cm. 7. A bal lábszontok alatt *marha- és juhcsontokat* találtak. 8. A leltárkönyvi bejegyzés szerint a sírhoz *csiho-lóvas töredéke* is tartozott.

A BOGLÁROK KATALÓGUSA

Kerek boglárók

1. Préselt gyöngysor vagy gömbsor, illetve azt utánzó keretelésű, koncentrikus díszítésű, antik mintakincsű boglárók:

— rekeszutánzatosak (A):

1. Alattyán-Tulát 84. sír (1. kép 4) (KOVRIK 1963, 16, Abb. VIII. 3)
2. Budapest-Csepel-sziget 14. sír (CS. SÓS 1961, 38–42, 11. kép 4)
3. Dunapentele-Öreghegy 12. sír (1. kép 1) (MAROSI-FETTICH 1936, 16, V. t. 25–26, VI. t. 39–40)
4. Gerjen 33. sír (2. kép 1) (KISS 1984, 107, 46. t. 3)
5. Halimba 204. sír (1. kép 5) (TÖRÖK 1998, 37, Taf. 23. 1)

6. Halimba 274. sír (2. kép 4) (TÖRÖK 1968, 273, Abb. 4. 7–8; TÖRÖK 1998, 44, Taf. 30. 4)

7. Jászapáti-Nagyállás 181. sír (2. kép 2) (MADARAS 1994, 54, Taf. XXV. 3, Taf. LXVII. 4)

8. Jászapáti-Nagyállás 185. sír (2. kép 5) (MADARAS 1994, 55–56, Taf. XXVIII. 1, Taf. LXVIII. 2)

9. Jászapáti-Nagyállás 197. sír (2. kép 7) (MADARAS 1994, 58, Taf. XXIX. 3)

10. Kiskörös-Város alatt 2. sír (1. kép 7) (HORVÁTH 1935, 35–36, XXIII. t. 1–2)

11. Nadrljan/Adorján (Yu) 5. tanya 45. sír (VINSKI 1958, 23–24, Tab. IX; GERE 1998, XXVII. t. 5, 7)

12. Nagyréde-Ragyogópart 3. sír (1. kép 2) (SZABÓ 1968, 32–35, II. t. 3–4, VI. t. 3a–c, 4. kép A)

13. Sommerein XXI. sír (1. kép 8) (DAIM-LIPPERT 1984, 216–217, Taf. 6. 4–5)

Lectori véleményében megalapozatlannak találta a Csepel-sziget 14., az Alattyán 84. és a Deszk-D 170. sírből előkerült díszítmények szerepeltetését a boglárók között, mert egyesével fordultak elő. A Csepel-szigeti töredékes darabot ismeretlen rendeltetésűnek, az alattyáni feltehetően korongos fibula fedőlapjának és a deszkit pedig kerek vagy ovális csüngős nyakék darabjának tartja. E véleményével nem értek egyet. A Budapest-Csepel-sziget 14. sírjában talált, ezüstlemezről készített, töredékes állapotú, kerek díszítmény a sírleírás szerint a jobb vállon került elő, a gyöngyök között. Figyelembe véve, hogy bolygatatlan sírról van szó, úgy vélem, az egykori boglárpár egyik tagjának elvesztése/megsemmisülése után tulajdonosa tovább is viselhette a kis díszítményt, amit gyöngyei közé fűzött. A töredékekből rekonstruálható díszítés több boglárhoz is hasonlónak teszi a tárgyat (Alattyán 84., Halimba 204., Kiskörös-Város alatt 2., Sommerein XXI. sír). A peremre forrasztott kis hurkos fül alkalmazása is előfordul más boglárókon (pl. Halimba 274., Kecel-Határdűlő 40. és Szeged-Kundomb 44. sír), s nem utal feltétlenül másodlagos felhasználás során történt átalakításra. A bolygatott alattyáni 84. sír töredékes bronzdíszítményével is hasonló a helyzet. Analógiája nemcsak a korongos fibulák között található meg, hanem a boglárók között is. Felerősítése a peremén ütött lyukakkal történt. A boglár illetően felvarrása nem egyedi jelenség, hasonló módon történt pl. az Alattyán 182., Nagyréde-Ragyogópart 3. sír boglárjainak rögzítése a ruházatra. A Deszk-D 170. sírban a mellen került elő a töredékes, bronzlemezről préselt, gyöngysormintás díszítmény. A publikációban ugyan, csak a lemeztöredékek szerepelnek (CSALLÁNY 1943, XXVII. t. 1), azonban az ehhez tartozó szürkés kitöltőanyagban megtalálható a vékony bronzdrótból hajlított hurkos-kampós kapcsolót (MFM ltsz.: 53.14.289). Vagyis egyértelműen boglárpár egyik darabjának töredékeiről van szó. Mindezek alapján indokolatlan lett volna kihagyni a felsorolásából a tárgyalt boglárókat.

5 A sír közlésének lehetőségéért Lőrinczy Gábornak tartozom köszönettel. A leletek a Koszta József Múzeumban 84.1.45–51. leltári számon találhatóak.

14. Szegvár-Szölökfalja 75. sír (2. kép 6) (KÜRTI-WICKER 1991, 19, Abb. 2. 6)

15. Szeged-Fehértó-B 41. sír (1. kép 6) (MADARAS 1995, 141, Pl. 9. 2)

16. Táp-Borbapuszta 286. sír (KÜRTI-WICKER 1991, 19)⁶

17. Táp-Borbapuszta 317. sír (1. kép 3) (KÜRTI-WICKER 1991, 19; TOMKA 1995, 86)⁷

18. Tápé-85. kútkörzet 6. sír (2. kép 3) (KÜRTI-WICKER 1991, 19, Abb. 2. 4)

— préselt gyöngysormintások (B):

1. Abony 113. sír (3. kép 1) (ÉBER 1902, 3–4. kép)

2. Alattán-Tulát 216. sír (3. kép 2) (KOVRIK 1963, 26, Abb. XVII. 57–58)

3. Deszk-D 170. sír (CSALLÁNY 1943, 162, XXVII. t. 1–3, 8–10)

4. Győr-Téglavető 293. sír (3. kép 3) (BÖRZSÖNYI 1904, 23)

— kő- vagy üvegbetétesek (C)

1. Dunaszekcső (szórvány) (3. kép 4) (CS. SÓS 1966, 54. ábra 1)⁸

2. Kecel-Határdűlő 4. sír (3. kép 7) (CS. SÓS 1958, 5, II. t. 14)

3. Szeged-Kundomb 44. sír (3. kép 6) (SALAMON-CS. SEBESTYÉN 1995, 15, Pl. 7. 3)

2. Rozetta alakú préselt boglárók:

1. Ismeretlen lelőhely (MNM) (3. kép 8) (GARAM 1980, 170–171, 5. ábra 10–11)

2. Rákóczipfalva-Kastélydomb 14. sír (3. kép 9) (SELMECZI-MADARAS 1980, 142, II. t. 1)⁹

Négyszögletes boglárók

1. Rekeszutánzatokkal díszített boglárók:

— középső, nagyobb rekeszutánzat körül szimmetrikusan elhelyezett kisebb rekeszutánzatokkal díszítettek (A):

1. Halimba 384. sír (4. kép 9) (TÖRÖK 1998, 53, Taf. 40. 4)

2. Jánoshida 132. sír (4. kép 8) (ERDÉLYI 1958, 26, XXVIII. t. 2)

3. Nové Zámky/Érsekújvár (Sk) 328. sír (4. kép 6) (ČILINSKÁ 1966, Taf. LIV. 5)

4. Pilismarót-Basaharc 201. sír (4. kép 1) (FETTICH 1965, Abb. 116. 1–2)

5. Želovce/Zsély (Sk) 158. sír (4. kép 7) (ČILINSKÁ 1973, 80, Taf. XXVII. 5–6)

— középső négyszögletes rekeszutánzat körül különböző szélességű mezőkben elhelyezett sormintával díszítettek (B):

1. Alattán-Tulát 490. sír (4. kép 4) (KOVRIK 1963, 45, Abb. XXXIII. 13–14)

2. Romonya I. 57. sír (4. kép 5) (KISS 1977, 113, Abb. XLVII. 3)

3. Šturovo/Párkány (Sk) 197. sír (4. kép 2) (TOČÍK 1968, Taf. XLI. 3–4)

4. Üllő II. 14. sír (4. kép 3) (CS. SÓS 1955, Taf. LVII. 14)

— a rekeszutánzatok négyszirmú virágmotívumot alkotnak (C):

1. Kékesd 146. sír (4. kép 10) (KISS 1977, 54, Abb. XVIII. 4, Abb. LXXXVI. 3)

2. Szeged-Kundomb 247. sír (4. kép 12) (SALAMON-CS. SEBESTYÉN 1995, 33, Pl. 30. 2)

3. Tiszavasvári, Zöld mező Tsz 32. sír (4. kép 14) (FANCSALSZKY 1999, 130, 12. kép 1, 3)

2. Négy részre osztott mezőben szimmetrikusan elhelyezett növényi motívumokkal díszítettek:

1. Alattán-Tulát 182. sír (4. kép 13) (KOVRIK 1963, 23, Abb. XV. 4–5)

2. Cíkó 393. sír (4. kép 11) (HAMPEL 1897, 350–351, Taf. CCXXVII. 1)

6 A sír közöletlen. Ezúton köszönöm Tomka Péternek, hogy a tápi síregyüttesek leleteit a szeriációba felvehettem. A síregyüttes darabjai: kásagyöngyök, téglalap alakú vascsat és vaskés.

7 A sír közöletlen. A sírból a boglárón kívül arany, granulációval díszített, hasáb alakú csüngőjű, ezüst karikájú fülbevalópár, aranyozott ezüst, rekeszekkel díszített kereszt, préselt rombusz alakú ruhadísz, bronz huzalkarperecpár, rekeszes fejű gyűrű, kásagyöngyök, vascsat, orsógomb és vaskés került elő.

8 A szórványként előkerült darab funkcióját teljes bizonyossággal meghatározni nem lehet. A jutasi temető 116. sírjából (RHÉ-FETTICH 1931, 25, Taf. III. 1), Keszthelyről (HAMPEL 1905, Taf. III. 171/4) és Keszthely-Alsópáhokról (GARAM 1993, 112, Abb. 8. 4) előkerült hasonló darabok alapján Garam Éva e tárgyat is a korongfibulák közé sorolta (GARAM 1993, 112). Mivel azonban a knini préselőminták között is jó analógiája szerepel (CSALLÁNY 1933, VIII. t. 23), nem egyértelmű az egykori felhasználása.

9 A két rozetta formájú veret egy férfi–nő kettőssírből került elő a medence tájékáról. Töredékes voltak miatt felerősítésük módját megállapítani nem lehetett. Helyzetük alapján lehetnek volna övveretek is, azonban ~3,5 cm-es átmérőjük ennek el-
lentmond. A veretek méretadataiért Madaras Lászlónak tartozom köszönettel.

Szív alakú boglárók

1. Préselt indával és üvegbetéttel díszített:

1. Csolyospálos-Felsőpálos, Budai-tanya 69. sír (2. kép 8) (WICKER 1995, 58, 33–34. kép)

2. Préselt gyöngysormintás:

1. Zalakomár 144/a sír (2. kép 9) (SZŐKE 1992, Taf. 3)

Rekonstruálhatatlan darabok:

1. Gerla 4. sír (MRT 10, 434, 105. t. 3)

2. Madaras-Téglavető 40. sír (RÁ CZ 1999, 351)

3. Nagyréde-Ragyogópart 7. sír (SZABÓ 1968, 37, III. t. 4, 4. kép D)

4. Üllő 181. sír (HORVÁTH 1935, 24)

A 36 lelőhelyről származó 47 összegyűjtött boglár közül 44-ről (90%) rendelkezünk hiteles ásatási megfigyelésekkel, a dunaszekcsői temetőben előkerült szórvány és a Nemzeti Múzeumban őrzött boglárpár lelőkörményei ismeretlenek,¹⁰ a tápéi bogláros sír pedig közöletlen.

A bogláros sírt/sirokat is tartalmazó temetők a megnövekedett avar szállásterület középső részén helyezkednek el (6. kép). A kerek, négyzetes és szív alakú példányok földrajzi elterjedése között különbség nincsen. Egy-egy temetőben 1–4 esetben fordultak elő, ami azt mutatja, hogy viseletük egyáltalában nem mondható általános szokásnak. Annak ellenére, hogy az alattyáni, a jászapáti és a halimbai temetőkben 3–4 temetkezésben is előkerültek, mégis az összes feltárt sírhoz képest százalékos előfordulásuk kevesebb, mint 1%. Csak női temetkezésekből kerültek elő boglárók, az esetek többségében párosával (ld. függelék).

ANALÓGIÁK ÉS EREDETKÉRDÉS

A kerek boglárók között díszítésük alapján szűkebb alcsoportok alakíthatók ki. Legnépesebb az antik mintakincsű, préselt gyöngy- vagy gömb-sorral vagy annak utánzatával keretelt boglárók köre, amelyek között megkülönböztethető a rekeszutánzatos, a préselt gyöngysormintás és a kő- vagy üvegbetétes díszítmények csoportja. A díszítőmotívumaik (préselt gömb-sorkeretezés, préselt gyöngysor és gyöngysordrót alkalmazása, keresztben rovátkolt lécminta, rozetta, csillag) Bizánc felé mutatnak, s rekeszek és filigrándíszek jobb vagy rosszabb minőségű préselt utánzatai. Közeli párhuzam nélküli a Szeged-Kundomb 44. sír hullámos falú rekeszekkel díszített boglárpárja, mely Pontus-vidéki rekesztechnikai hagyományokat őriz (NAGY 1998, 380).

A bizánci mintakincs ellenére az a valószínűbb, hogy a préselt, kerek, lemezes boglárók itt a Kárpát-medencében készültek. Erre mutat a dunaszekcsői korong közeli párhuzama a knini préselőminták között (3. kép 5) (CSALLÁNY 1933, VIII. t. 23), s egyes boglárók (gömb-sorkeretes, rekesz-utánzatos darabok és a préselt gyöngysormintá-

sak) legközelebbi analógiái a Keszthely környéki temetők korongfibulái közt. Ez utóbbiak hasonlóságára már Horváth Tibor felhívta a figyelmet (HORVÁTH 1935, 59). A gerjeni, a tápéi és a jászapáti 181. sír boglárjai nem csupán hasonlítanak, hanem szinte egyenesen megegyeznek egyes korongfibulákkal (LIPP 1884, XIV. t. 339; KISS 1997, 5. t. 10–11). Talán ezek a darabok a korongfibulákat is előállító, antik hagyományokat őrző, pannóniai műhelyekből kerültek ki a korongfibulák mintájára, de a hagyományos formát a mesterek az új viseleti módnak megfelelően átalakították megrendelőik számára. Bizánc felé mutató mintakincsük alapján előképeik — a korongfibulákhoz hasonlóan — az antik-bizánci kőbetétes medallionok, nyakékek vagy a nagyobb méretű kerek vereitek között keresendőek (GARAM 1989, 149; GARAM 1993, 130).

A kerek, préselt, lemezes boglárók csoportján belül elkülönülnek a dunapentelei, nagyréde-ragyogóparti és a táp-borbapusztai boglárók. Ezek a darabok ékköves bizánci ékszereknek az előzőeknél jobb minőségű utánzatai. Nemcsak kivitelezésük, de

10 Vétel útján a boglárpárral együtt arany fülbevaló töredékei is bekerültek a Nemzeti Múzeumba, amelyek talán a boglárókkal egy sírből származnak (GARAM 1980, 170–171). Ez azonban csak feltételezés, ezért a leletgyűttesek vizsgálatakor ezt az adatot nem vettem figyelembe.

kísérőleleteik (lemezes ruhadíszek, fejesgyűrűk, karperecek) is rangosabb viselőre utalnak.¹¹

A rozetta alakú és a négyszögletes darabok közeli analógiáit egyaránt a közép avar préselt övveretek között találhatjuk meg. Az utóbbiakkal kapcsolatban erre már Kovrig Ilona felhívta a figyelmet, azonban ezeket már nem is boglárnak, hanem egyesével viselt ruhadísznek tartotta (KOVRIK 1963, 144).¹² A rákóczipfalvai rozetta alakú boglárhoz hasonló övveretek díszítették pl. a Szeged-Fehértó-B 70. sír halottjának övét (MADARAS 1995, Pl. 14. 1), a pilismaróti veretpárhoz nagyon hasonlóak a Sommerein 39. sír övgarnitúrájának préselt övveretei (DAIM-LIPPERT 1984, Taf. 132. 9), a cikói temető 393. sírjának növényi motívumos, négyzet alakú boglárpárjához pedig a Jászapáti 67. sír garnitúrája (MADARAS 1994, Taf. IX. 5) áll közel.¹³ Az analógiák alapján úgy tűnik, hogy ezek a boglártípusok a préselt övvereteket előállító ötvösök kezén készültek, valószínűleg szintén helyben, itt a Kárpát-medencében. Az ún. közép avar övveretek között ezeken kívül szintén találunk szép számmal párhuzamot a préselt gyöngysormintás boglárókhoz is, pl. Jászapáti 343. (MADARAS 1994, Taf. XLIV. 1), Halimba 85. (TÖRÖK 1998, Taf. 10. 3) sírokban.

Az analógiák keresésekor már nem vagyunk ennyire könnyű helyzetben a szív alakú boglárók esetében. A korai és középső avar kori leletanyagban a szív forma előfordulása ritka, szórványos megjelenésük idegen ízlésvilágra utal. A késő avar kori anyagban már gyakrabban bukkan fel ez a forma – pl. függőként: Gátér 169. sír (KADA 1906, 150), lyukvédőként: Devinská Nová Veš 842. sír (FETTICH 1937, CXVI. t. 8), Szeged-Öthalom (HAMPEL 1894, LXIX. t. 2), azonban szinte mindig öntött kivitelben.

A boglárviselés szokásának kialakulásával kapcsolatban egyelőre nem sokat mondhatunk, de a Bizánc felé mutató díszítés, ugyanakkor a „barbár-módon” való viselet arra enged következtetni, hogy kialakulását az erős bizánci hatás alatt lévő „barbár” területeken, a Fekete-tengertől északra vagy a Kaukázusban kereshetjük. Mivel a jelenleg ismert bogláróknak pontos analógiáját nem Keleten, hanem a Kárpát-medencében (részben a pannóniai korongfibulák, részben pedig a lemezes avar övveretek között) találjuk, kézenfekvőnek látszik megállapítani azt, hogy ezek a darabok itt helyben készültek.

KRONOLÓGIAI KÉRDÉSEK

A préselt boglárók kronológiai helyzetét illetően a szakirodalomban a Horváth-féle 8. századi kelteztést (HORVÁTH 1935, 62) szinte minden későbbi kutató kissé későinek tartotta. Kovrig Ilona a 7. század végére – 8. század elejére (KOVRIK 1963, 229), a többség a 7. század harmadik negyedére tette (SZABÓ 1968, 48; ČILINSKÁ 1975, 83; GARAM 1978, 215; KÜRTI-WICKER 1990, 21). A következőkben a felgyűjtött bogláros sírok leletegyütteseinek áttekintésével és a szeriáció segítségével azt vizsgáljuk meg, hogyan finomítható ennek az ékszertípusnak és szűkebb csoportjainak kronológiai besorolása.

Elsőként a bogláros síregyütteseket szeriáció segítségével vizsgáltam meg (1. táblázat).¹⁴ A szív alakú boglárókra vonatkozóan a szeriáció nem nyújtott időrendi fogódzót, azonban a kerek és négyszögletes boglárókra nézve eredményünk nemcsak megerősítette azt a régi megállapítást, hogy a kerek boglárók időben megelőzik a négyszögleteseket (KOVRIK 1963, 144), hanem az egyes típusok egymáshoz való kronológiájára is utalt. A táblázat szerint legkorábban azok a préselt, kerek boglárók jelentek meg, amelyeket körben gömbsor vagy gyöngysorutánc keretel, s koncentrikusan elhe-

11 Ugyanakkor a korszak rangosabb női temetkezéseiben is jelen van ez az ékszertípus (Ozora-Tótipusztá 2. sír, Igar II), amelyek — még ha csak másodlagos felhasználásban is (GARAM 1980, 158; GARAM 1990, 150) — egyenesen bizánci nyakékekből készültek, az új divat szerinti „barbár” ízlésű átalakítással.

12 A mellékelt függelékből kitűnik, hogy Kovrig Ilona azon megfigyelése, hogy a négyszögletes darabok gyakrabban fordulnak elő egyesével, ma már nem tartható. Az általam ismert 14 négyszögletes boglár közül mindössze 3 esetben került elő egy-egy díszítmény.

13 A boglártípusok és az övveretek között található párhuzamok részletekbe menő felsorolását itt mellőzöm, a néhány példa csupán jelzésértékű.

14 A szeriálás során nyújtott segítségért Lőrinczy Gábornak, Somogyi Péternek és Szalontai Csabának tartozom köszönettel.

lyezkedő díszítésük antik mintakincsre visszavezethető rekeszutánzatokból áll (kerek 1/A csoport). Ezt időben követték a kerek, préselt gyöngysormintás darabok (kerek 1/B csoport), majd pedig a négyszögletes rekeszutánzatot boglárók csoportjai (négyszögletes 1/A–B, 2. csoport) és a kerek, kő- vagy üvegbetétes darabok (kerek 1/C csoport) megjelenése közel azonos időre tehető. A legfiatalabb típust azok a préselt négyszögletes boglárók alkották, amelyek négyszírmű virágmotívumot alkotó rekeszutánzatokkal díszítettek (négyszögletes 1/C csoport).

A szeriáció alkalmazhatóságát, eredményeinek igazolását a kísérőleletek tárgytípusonkénti vizsgálatával ellenőriztem.

Fülbevalók

A síregyüttesekben előforduló fülbevalótípusok közül a korábbi típust a deszki gúlacsüngős fülbevaló,¹⁵ a nagygömbcsüngős és a kisebb lemezgömbös fülbevalók, a későbbit a hengerpalástos lengőcsüngőjű és a gyöngycsüngős fülbevalók jelentették.

A nagygömbcsüngősök és a gúlacsüngős fülbevaló kivétel nélkül kerek, koncentrikus díszítésű, antik mintakincsű boglárókkal együtt fordult elő (Budapest-Csepel-sziget 12., Alattyán 84. és Kiskőrös-Város alatt 2. sír). A nagygömbcsüngősök előfordulása a keltezéshez önmagában pontosabb támpontot nem jelent, hiszen a bizánci aranybőséggel kapcsolatba hozható korai megjelenésüktől (Bócsa, Kecskemét-Sallai utca) hosszabb időn át viselt és kedvelt ékszerek voltak, a szélesebb körben elterjedt egyszerűbb bronz és ezüst példányaik pedig még a 7. század harmadik harmadára keltezhető négyszögletes lemezes és/vagy rozetta alakú közép avar övgarnitúras sírok társaságában is előkerülnek. De a bogláros sírokban lévő kísérőleleteik (korai szemesgyöngy, 8-as alakú szemekből álló bronzlánc, fülkanál, állatfejű kengyelben végződő ujjas fibula (Werner II. típus) és elkalapált végű, vésett karperec) összessége inkább lefelé húzza sírjaik időrendi besorolását, a 7. század elejére, első harmadára. Megerősíti ezt a deszki gúlacsüngős arany fülbevaló, ami ugyancsak ebbe a csoportba tartozó boglár társaságában került elő, hi-

szén az avar kor legkorábbi leletanyagához tartozó gúlacsüngős fülbevalók használata rövid időre korlátozódott, viseletük ideje legkésőbb a 7. század elején lezárult (GARAM 1992, 149–150).

Kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalók már előfordultak kerek és négyszögletes boglárókkal egyaránt. Kerek, rekeszutánzatot darabokkal volt együtt Dunapentelén, Nadrljan 5. tanya 45., Halimba 274., Szegvár-Szőlőkalja 75. sírban. Három esetben pedig rekeszutánzatot, négyszögletes darabokkal fordult elő: Jánoshida 132., Želovce 158. és Šturovo 197. sír.

A gerjéni 33. sír kivételével gyöngycsüngős fülbevaló pedig csak négyzet alakú boglárókkal fordult elő: rekeszutánzatokkal (Nové Zámky 328.; Kékesd 146., Szeged-Kundomb 247. és Romonya I. 57. sírban) és növényi mintással az alattyáni 182. sírban.

A hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalókat az ozorai és dunapentelei előfordulásuk alapján egyértelműen a közép avar ékszerek köréhez kötik. Az ékszertípus a 7. század második felétől a 8. század első negyedéig lehetett használatban, mert a késő avar öntött veretű garnitúrákkal már nem fordul elő (PÁSZTOR 1986, 129).

A préselt, lemezes boglárók síregyütteseiben előforduló fülbevalótípusok között a csólyospálosi arany fülbevaló egyedül áll. Hasáb alakú zöld gyöngycsüngője már a klasszikus késő avar időszak griffes-indás leleteivel együtt fordul elő.

A fülbevalók körében tett megfigyelések során egyelőre ellentmondásba kerültünk azzal az elfogadott megállapítással, hogy a boglárvisélet csak a közép avar időszakban jelenik meg a Kárpát-medencében, s esetleg a Tótipusztá–Igar-körhöz kapcsolható.

Gyöngyök

A bogláros sírok leggyakoribb leletei a gyöngyök voltak. Vizsgálatuknál részben a gyöngysorok összetételét, részben az egyes gyöngysorozatok uralkodó gyöngyfajtáit tartottuk szem előtt.

A vizsgált leletkörben a legkorábbi gyöngy-típust a korai, nagyobb szemesgyöngyök alkotják, amelyek két olyan temetkezésben kerültek elő, amiben rekeszutánzatot kerek boglárók (Buda-

15 Garam Éva lektori véleményében hangsúlyozta Csallány Dezső megjegyzését, hogy bizonytalan a gúlacsüngős fülbevalónak a sírhoz való tartozása (CSALLÁNY 1943, 162). Az eredeti Móra-féle sírlapon is szerepel a koponya bal oldaláról előkerült aranyfüggő, a leltárkönyv bejegyzése szerint ez a gúlacsüngős fülbevaló (MFM ltsz.: 53.19.1., aranyleltár ltsz.: 55.134.1.), ezért ezzel az adattal kell dolgoznunk.

pest-Csepel-sziget 14. és Alattyán 84. sír) voltak. Mindkét esetben egységesen csak ez a típus alkotta a füzért. Annak ellenére, hogy egy-egy korai típusú szemesgyöngy nemritkán még 7. század végi – 8. század eleji leletanyagban is kimutatható (PÁSZTOR 1996, 73), az említett sorozatok egységessége és a Csepel-szigeti sír többi lelete is korábbi horizont-hoz kapcsolja ezeket a temetkezéseket.

A gyöngyök között a közép avar időszak kása- és a klasszikus kékesfekete dinnyemag alakú gyöngyei voltak többségben. Ezek leggyakrabban egymással alkottak gyöngysort. Markáns különbséget figyelhetünk meg azonban a két uralkodó gyöngytípus között aszerint, hogy milyen boglárókkal voltak együtt. Míg a 7. század utolsó harmadában virágkorát élő, de a 8., sőt a 9. század első felében is divatban maradó (SZŐKE 1992, 874) sárgás, barnássárga kásagyöngyök egyaránt előfordulnak kerek, rekeszutánatos boglárókkal (Halimba 274., Jászapáti 181., 185., Kiskőrös-Város alatt 2., Nagyréde-Ragyogópart 3., 7., Táp-Borbapuszta 286., 317. sír) és négyszögletesekkel (Alattyán 490., Cikó 393., Halimba 384., Kékesd 146., Nové Zámky 328., Pilismarót-Basaharc 201., Romonya I. 57., Šturovo 197., Szeged-Kundomb 247., Üllő II. 14. sír) is, addig azok a gyöngysorok, melyekben a feketeskék dinnyemag alakú gyöngyök az uralkodók, kizárólag négyszögletes boglárókkal voltak együtt (Alattyán 182., Jánoshida 132. sír). Vagyis úgy látszik, hogy a kerek boglárt viselők gyöngyfüzereiben uralkodók a kásagyöngyök voltak, leggyakrabban a dinnyemag alakúakkal, ritkábban a korábbi típusú, világos színű dinnyemag alakúakkal együtt alkottak sorozatot, míg a négyszögletes bogláróknál a klasszikus feketeskék dinnyemag alakú gyöngyök voltak többségben, sorozataikat néhány szem kása-, kései típusú szemesgyöngy, egy-egy lecsapott sarkú hasáb alakú gyöngy, lapított gömb alakú pasztagyöngy egészítette ki.

Egyéb ékszerek

A vizsgált síregyüttesekben a fülbevalókhöz és gyöngyökhöz viszonyítva a többi ékszertípus előfordulása lényegesen ritkább. A karikaékszerek viselete ezekben a sírokban nem jellemző. Az általában a Tótipusztá-Igar- és a Kelegej-Maloje Pe-

rescsepino–Glodosz-körhöz kötött típusok (rekeszes fejű gyűrű, torques, mellkereszt) a bizánci mintákat utánzó, jó minőségű, egyedi boglárókkal (Nagyréde-Ragyogópart 3. és Táp-Borbapuszta 317. sír) kerültek elő, és csak egy esetben, a halimbai 274. sírban volt torques gyengébb minőségű bogláróval.

Három sírban, különböző típusú boglárók (Nadrľjan 5. tanya 45. sír, Romonya I. 57. Sommerein XXI. sír) mellől préselt, András-keresztrel díszített, azonos típusú, vékony veretek kerültek elő. Ezeket Üllő 229. (HORVÁTH 1935, XV. t. 12–14), a kiskőrei példányok (GARAM 1979, 31. t. 13) és a kiskőrös-vágóhídi temető 5(IV). női sírjának arany pártadíszével (LÁSZLÓ 1955, III. t. 6–8) való rokonságuk alapján fátyoldísznek tarthatjuk, s a tótipusztai körrel való kapcsolódásuk alapján a 7. század harmadik harmadára, végére keltezhetjük (GARAM 1980, 170).

Egyéb viseleti elemek

A viseletre utaló elemek között a téglalap alakú csatok dominálnak, amelyek általában kerek boglárókkal voltak együtt. Ezekhez képest a lant alakú, az ovális és trapéz alakú csatok előfordulása szórványos. Két sírban volt egybeöntött testű csat, mindkettőben kerek, rekeszutánatos bogláróval (Jászapáti 181. és Alattyán 216. sír). A csatokon kívül gyakoriak voltak a vaskarikák is, minden esetben téglalap alakú csatokkal együtt kerülve elő.

Használati eszközök és mellékletek

Az előbb tárgyalt ékszer- és tárgytypusok mellett a vaskések, bikónikus orsógombok és orsókarikák nagy számban tartoztak a bogláros sírok leleteinek körébe. A kronológiai kérdések szempontjából ezek nem meghatározók, ezért tárgyalásuktól itt eltekintek. A vizsgált sírok közel harmadában volt a halott mellett edénymelléklet. Ezek zömében az egész avar korban használatos, kézzel formált, tojásdad alakú fazekak csoportjába sorolhatók. Két eset érdemel említést (Szeged-Kundomb 44. és Szegvár-Szölökfalja 75. sír), amelyekben korai típusú, felsőfüles edények voltak.

ÖSSZEKÉPZÉS

A préselt, lemezes boglárt tartalmazó sírok összegegyűjtése után elvégeztük a tárgyak csoportosítását: elsődleges szempontnak a formát, másodlagosnak a boglaron alkalmazott díszítést és kompozíciót véve. Az egyes csoportok kronológiai helyzetének finomításához vizsgálat alá vettük leletegyütteseket, amit szeriáció segítségével végeztünk el.

A szeriációs táblázat szerint a kerek boglárók megjelenése egyértelműen megelőzte a négyszögleteseket. A régebbi típusoknál a korai időszakra jellemző lelet meglehetősen lefelé nyitotta, míg a fiatalabb típusoknál a klasszikus késői leletek szórványos előfordulása a leletkört felülről lezárta. Az egyes boglár típusok relatív kronológiai helyzetére vonatkozóan a szeriáció eredményeit az egyes tárgytípusok vizsgálata csak megerősítette. A bogláros sírokban előforduló ékszer típusokat nézve kiténik, hogy a boglárók egyik csoportja kicsit korábbra tehető, mint a többi kerek boglár. Körvonalazódott egy olyan, nagygömbcsüngős fülbevalókból, korai szemesgyöngyökből, elkalapált végű karperecekből, ujjasfibulákból, pipereeszközökből és 8-as alakú szemek alkotta láncokból álló leletkör, ami alapján a velük együtt előforduló, préselt gyöngysor vagy gömbös vagy azt utánzó keretelésű, koncentrikus díszítésű, antik mintakincsű boglárakat a 7. század első harmadára/második negyedére tehetjük. Kísérőleleteik alapján ezeknél későbbinek látszanak az előkelőbbek jobb minőségű, bizánci ékszereket utánzó boglárjai (Dunapentele 12., Nagyréde-Ragyogópart 3. és Táp-Borbapuszta 317. sírja). Viselőiknek új ízlését mutatják a sírjaikban feltűnő kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalók, fejesgyűrűk, gyöngysorokban a kásagyöngyök uralkodó jellege, a torques és mellkereszt előfordulása, ami a Tótipusztá-Igar-körhöz köti őket. Szerényebb kivitelű, de hasonló jellegű kísérő ékszereik alapján ezekkel egy időben készülhettek azok a kerek, rekesztűntázatos boglárók, amelyeknek másai és analógiái a készthelyi korongfibulák között találhatók meg, s néhány darab teljes hasonlósága arra enged következtetni, hogy egyes példányokat az antik hagyo-

mányokat őrző pannóniai műhelyek készítettek avar megrendelőik számára. Kissé később, a 7. század harmadik negyede körül jelenhettek meg a középső avar préselt övveretekhez hasonló, rozetta alakú és a négyszögletes boglárók első darabjai, melyeket kísérőleleteik hasonlósága (hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevaló, kása- és sötétkék, dinnyemag alakú gyöngyökből álló vegyes láncok) alapján egy időhorizontra tehetünk. Ennek ellenére a négyszögletes díszítmények zöme még későbbre, a 7. század végére, inkább már a 8. század elejére keltezhető, amit a gyöngycsüngős fülbevalók kizárólagos előfordulása, a klasszikus feketeskék, kései dinnyemag alakú gyöngyök, a ritkábban előforduló rombusz átmetszetű karperecek jelenléte támaszt alá.

A szív alakú préselt, lemezes boglárókkal kapcsolatosan mindössze annyi állapítható meg, hogy a forma a korai és a középső avar ízléstől egyaránt idegen, a késő avar öntött leletekben azonban gyakrabban előfordul. A csólyospálosi sír fülbevalójának hasáb alakú zöld gyöngycsüngője is a késő avar anyaghoz vezet. Ezek alapján talán a 8. század második felére tehető az ékszer készítése.

A tárgyalt időrendi besorolás alapján a boglárviselés szokásáról összefoglalóan a következőket mondhatjuk. A tárgytípus kialakulása erősen bizánci hatás alatt álló területre tehető (a Fekete-tengertől északra, Kaukázus). Első példányaik a Kárpát-medencében már a korai avar időszakban jelen voltak, azonban a tárgytípus nagyobb arányú elterjedésével csak a középső avar időszakot jelentő új népesség körében számolhatunk. Ezek előkelőbb asszonyai bizánci ékszereket utánzó boglárakat viseltek, míg szélesebb körben a részben korongfibulák alapján, részben pedig övveretek mintájára készített olcsóbb variációk terjedtek el. Készítésük az új divat terjedésével meglehetősen hamar abbamaradt, viseletük azonban tovább folytatódott, s csak a 8. század első harmadában szorította ki teljesen az olcsó tömegáru, a karéjos boglár.

FÜGGELÉK

Lelőhely	Nem	Forma	Anyag	Felerősítés	Méret	Db	Előkerülés helye	Kísérőlelet
Abony 113. sír (ÉBER 1902, 257-258)		kerek	bronz	lyukakkal	3,4 cm	2		ovális karikájú, gyöngycsüngős fülbevaló
Alattyan-Tulát 84. sír (KOVRIK 1963, 16, Abb. VIII. 3)	nő	kerek	aranyozott ezüst	lyukakkal		1	bal kulcsosontról	nagygömbcsüngős fülbevalópár, vaskarika, vascsat, orsógomb
Alattyan-Tulát 182. sír (KOVRIK 1963, 23, Abb. XV. 4-5)	nő	négy-szögletes	bronz	lyukakkal		2	jobb medence-sontról	kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevaló, dinnyemag alakú gyöngyök, vascsat, vaskés, orsógomb, állatcsont
Alattyan-Tulát 216. sír (KOVRIK 1963, 26, Abb. XVII. 57-58)	nő	kerek	bronz+ ezüstlemez aranyozva	fülekkel		2	nyak bal oldalán	kisgömbös fülbevalópár, szemesgyöngyök, vaslánc, vascsat, dudoros karika, bronzkarika, bronzcsengő, vaskés, orsógomb, állatcsont
Alattyan-Tulát 490. sír (KOVRIK 1963, 45, Abb. XXXIII. 13-14)	nő	négy-szögletes	bronz			1	állkapocs alatt	fülkarika, gyöngyök, kagyló, vascsat, orsógomb, vaskés, vaskarika, háromlélű nyílcsúcs, állatcsont
Budapest-Csepel-sziget 14. sír (CS. SÓS 1961, 38-42, 11. kép 4)	fiatal nő	kerek	ezüst			1	nyak jobb oldalán	nagygömbcsüngős fülbevalópár, pántgyűrű, szemesgyöngyök, ujjasfibula, elkalapált végű, vésett díszű karperecpár, piperekanál, vaslánc, vaskarika, vascsat, vaskés, négyszögletes vaslemez, vaskarika
Cikó 393. sír (HAMPEL 1897, 350-351, Taf. CCXXVII. 1)	nő	négy-szögletes	bronz	fülekkel		2	nyaknál	fülkarikapár, gyöngyök, római pénzek, vaskarika, vashuzal
Csölyospálos-Felsőpálos, Budai-tanya 69. sír (WICKER 1995, 58, 33-34. kép)	nő	szív alakú	aranyozott bronz			2	nyaknál	ovális karikájú, gyöngycsüngős fülbevaló, vascsat
Deszk-D 170. sír (CSALLÁNY 1943, 162, XXVII. t. 1)	nő	kerek	bronz		~3,2 cm	1	mellen	gúlasüngős arany fülbevaló, gyöngyök, piperekanál, bronzlánc, vasár, vaskés, vaseszköz, edény
Dunapentele-Öreghegy 12. sír (MAROSI-FETTICH 1936, 16, V. t. 25-26, VI. t. 39-40; GARAM 1997, 146, 149, 18. kép 3)	nő	kerek	bronz+ aranylemez		4 cm	2	két vállon	kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár, kerek ruhadisz, bronzcsat, vascsat, aranyos ruhafoszlányok, koporsókapcsok, edény
Dunaszekcső, szórvány (CS. SÓS 1966, 54. ábra 1; GARAM 1993, 112, Abb. 8. 4)	-	kerek	bronz		3,8 cm			
Gerjen 33 sír (KISS 1984, 107, 46. t. 3)	nő	kerek				2	állkapocs alatt	kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevalópár, ruhadisz, pántgyűrű, vaskés, edény
Gerla 4. sír (MRT 10, 434, 105. t. 3)	nő	kerek				2	bal kulcsosontról	folyotott gyöngy, orsógomb
Győr-Téglavető 293. sír (BÖRZSÖNYI 1904, 23)	nő	kerek	bronz			1	koponya mellől	nyitott karperecpár, huzalgűrűk, vascsat, vaskés
Halimba 204. sír (TÖRÖK 1998, 37, Taf. 23. 1)	nő	kerek	bronz+ ezüstlemez	lyukakkal		1	bolygatott	vascsat, orsókorong, edény, állatcsont
Halimba 274. sír (TÖRÖK 1968, 273, Abb. 4. 7-8; TÖRÖK 1998, 44, Taf. 30. 4)	fiatal lány	kerek	bronz			2	szegycsontról és bal vállnál	kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár, aprógömbös fülbevalópár, fülkarika, torques, nyitott karperecpárok, kásagyöngyök, orsókarika
Halimba 384. sír (TÖRÖK 1998, 53, Taf. 40. 4)	nő	négy-szögletes	bronz			2	koponya bal oldalán	fülkarikapár, kásagyöngyök, vascsat, vaskés, vastöredékek, orsógomb, edény, állatcsont
Ismeretlen (GARAM 1980, 170-171, 5. ábra 10-11)		kerek	arany	lyukakkal		2		hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár(?)
Jánoshida 132. sír (ERDÉLYI 1958, 26, XXVIII. t. 2)		négy-szögletes	aranyozott ezüst	lyukakkal		2		kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár, dinnyemag alakú gyöngyök, vastöredékek
Jászapáti-Nagyállás 181. sír (MADARAS 1994, 54, Taf. XXV. 3; Taf. LXVII. 4)	nő	kerek	arany	fülekkel		2	harmadik csigolya alatt	fülkarikapár, kásagyöngyök, egybeöntött testű csat, vaskarika, orsókorong, vasár, vaskés, edénytöredék
Jászapáti-Nagyállás 185. sír (MADARAS 1994, 55-56, Taf. XXVIII. 1; Taf. LXVIII. 2)	nő	kerek	arany			2	nyak két oldalán	kásagyöngyök, karperecpár, vascsat, kovakő, vaskés, üvegdarab
Jászapáti-Nagyállás 197. sír (MADARAS 1994, 58, Taf. XXIX. 3)	nő	kerek	arany			2	bal kulcsosontról és a koponya mellett	fülkarika, pántkarperecpár, bikónikus gyöngyök, vascsat, orsógomb, vaskés
Kecel-Határdűlő 4. sír (CS. SÓS 1958, 5, II. t. 14)	nő	kerek	aranyozott bronz			2	állkapocs alatt	dinnyemag alakú gyöngyök, pántkarperecpár, huzalgűrű, vascsat, vaskés, tűtartó, orsógomb, préselt kisszívjég, edény
Kékesd 146. sír (KISS 1977, 54, Abb. XVIII. 4, Abb. LXXXVI. 3)	nő	négy-szögletes	bronz			2	kulcsosontról	kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevalópár, fülkarikapár, kása-, dinnyemag alakú, szemes és folyotott gyöngyök, öntött, poncolt karperecpár, öntött korong, bronzkarika, vascsat
Kiskörös-Város alatt 2. sír (HORVÁTH 1935, 35-36, XXIII. t. 1-2)	nő	kerek	bronz + ezüstlemez aranyozva			2	gerincoszlop bal felső részén	kisgömbös fülbevalópár, ujjasfibula, gyöngyök, tűtartó, karperec, orsógomb, vaslánc, vaskés, edény
Madaras-Téglavető 40. sír (RÁCZ 1999, 351)	nő (ad.)	kerek	aranyozott bronz		4,2 cm	2	bal kulcsosontról felett	kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevaló, vascsat, orsógomb, vaskés, állatcsont
Nadriljan-5. tanya/Adorján 45. sír (VINSKI 1958, 23-24, Tab. IX; GERE 1998, XXVII. t. 5, 7)	nő	kerek	aranyozott bronz			2		kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár, préselt pártadiszek, vascsat, vaskés, edény
Nagyréde-Ragyogópart 3. sír (SZABÓ 1968, 32-35, II. t. 3-4, VI. t. 3a-c, 4. kép A)	nő (15-16 éves)	kerek	bronz	lyukakkal	~4,4,1 cm	1	bal kulcsosontról (bolygatott)	aprógömbös fülbevalópár, kásagyöngyök, bronzcsat, vascsat, öntött, kiszélesedő végű, vésett díszű karperecpár, fejeggyűrűk, vaskés, vaskarika, nagyszívjég, övdísz, állatcsont
Nagyréde-Ragyogópart 7. sír (SZABÓ 1968, 37, III. t. 4, 4. kép D)	nő (41-52 éves)	?				2 (?)	bal kulcsosontról és szegycsontról	fülkarikák, kásagyöngyök, hasábgöngy, vascsat, orsógomb, vaskés, edény, állatcsont
Nové Zámky/Ěrsekújvár 328. sír (ČILINSKÁ 1966, Taf. LIV. 5)	nő	négy-szögletes	bronz		3,7 cm	1	nyakcsigolyáknál	kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevaló, kása- és dinnyemag alakú gyöngyök, vascsat, edény, állatcsont
Pilismarót-Basaharc 201. sír (FETTICH 1965, Abb. 116. 1-2)	nő (45-49 éves)	négy-szögletes	bronz	fülekkel		2	koponya bal oldalánál	fülkarikák, pántgyűrű, öntött, poncolt karperecpár, huzalgűrű, La Tène fibula, öntött korong, kása- és dinnyemag alakú gyöngyök, tűtartó, bronzlánc, vaskés, vaskarika, vastöredék, edény
Rákóczi-falva-Kastélydomb 14. sír (kettős sír) (SELMECZI-MADARAS 1980, 142, II. t. 1)	ffi-nő	kerek	bronz		~3,5 cm	2	medence mögött	bronzcsat, vascsat, orsógomb, kovakő, vaskés
Romonya I. 57. sír (KISS 1977, 113, Abb. XLVII. 3)	nő	négy-szögletes	bronz			1	nyakszírtsontról	kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevaló, lapított gömb- és kásagyöngyök, préselt rozetta, préselt pártadiszek, vaskés
Sommerein XXI. sír (DAIM-LIPPERT 1984, 216-217, Taf. 6. 4-5)	nő	kerek	bronz(?)			2		préselt pártadisz, orsógomb, orsókarika, vaskarika, vastöredék
Šturovo/Párkány 197. sír (TOČIK 1968, Taf. XLI. 3-4)	nő	négy-szögletes	bronz		3 cm	2	nyaknál	kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár, huzalgűrű, kásagyöngyök, edény
Szeged-Fehértó-B 41. sír (MADARAS 1995, 141, Pl. 9. 2)	nő	kerek	ezüst			1	bal felkar mellett	ovális karikájú, gyöngycsüngős fülbevalópár, gyűrű, vascsat, talpas kehely, orsógomb, vaskés, állatcsont
Szeged-Kundomb 44. sír (SALAMON-CS. SEBESTYÉN 1995, 15, Pl. 7. 3)	nő (ad.)	kerek	bronz	fülekkel		2	mellen	kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevalópár, borostyán- és dinnyemag alakú gyöngyök, orsógomb, vaskés, edény, állatcsont
Szeged-Kundomb 247. sír (SALAMON-CS. SEBESTYÉN 1995, 33, Pl. 30. 2)	nő (ad.)	négy-szögletes	ezüst			2		kerek karikájú, gyöngycsüngős fülbevalópár, kása- és dinnyemag alakú gyöngyök, vascsat, tojás
Szegvár-Szőlőkajla 75. sír	nő (sen.)	kerek	aranyozott ezüst		3,7 cm	2	koponya alatt és a nyakcsigolyák bal oldalánál	kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevaló, vascsat, csíholóvas, vaskés, edények, állatcsont
Táp-Borbapuszta 286. sír	fiatal nő	kerek	bronz(?)			2 (?)		kásagyöngyök, vascsat, vaskés, állatcsont
Táp-Borbapuszta 317. sír (KÜRTI-WICKER 1991, 19; TOMKA 1995, 86)	nő	kerek	bronz+ ezüstlemez aranyozva			2	állcsúcs alá szorult	kerek karikájú, lemezcsüngős fülbevalópár, bizánci kereszt, lemez ruhadisz, fejeggyűrű, huzalkarperecpár, kásagyöngyök, orsógomb, vaskés
Tápé 85. kútkörzet 6. sír (KÜRTI-WICKER 1991, 19, Abb. 2. 4)	fiatal nő	kerek	bronz+ ezüstlemez aranyfóliával			2		
Tiszavasvári-Zöld mező Tsz 32. sír (FANCSALSZKY 1999, 130, 12. kép 1, 3)	? (juv.)	négy-szögletes	bronz			2	bal könyöknél és a combnyaknál	lemeztöredék, állatcsont
Üllő 181. sír (HORVÁTH 1935, 24)	nő	?				2	jobb felkar belső oldalánál és az állkapocs alatt	ovális fülkarikapár, öntött karperecpár, pántgyűrű, gömb, hasáb és dinnyemag alakú gyöngyök, kisszívjégek, edény
Üllő II. 14. sír (CS. SÓS 1955, Taf. LVII. 14)	nő	négy-szögletes	bronz			2		fülkarika, kása- és dinnyemag alakú gyöngyök, orsógomb
Zalakomár-Lesvári dűlő 144/a sír (SZÓKE 1992, Taf. 3)	nő	szív alakú				2		aprógömbös fülbevalópár, szláv-típusú fülbevaló, pántgyűrű, huzalgűrűk, orsógombok, kovakő
Zelovce (Zsély) 158. sír (ČILINSKÁ 1973, 80, Taf. XXVII. 5-6)	nő	négy-szögletes	arany			2	bal vállnál	kerek karikájú, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalópár, kiszélesedő végű, öntött, vésett karperecpár, vascsat, orsógomb, vaskés, vödörbronz, edény, állatcsont

IRODALOM

- BÓNA 1983 Bóna I.: *A XIX. század nagy avar leletei. — Die großen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts.* SzMMÉ 1982–83 (1983) 81–160.
- BÖRZSÖNYI 1904 Börzsönyi A.: *Győri sírmező a régibb középkorból.* ArchÉrt 24 (1904) 15–41.
- ČILINSKÁ 1966 Čilinská, Z.: *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky.* ArchSlov – Fontes 7, Bratislava 1966.
- ČILINSKÁ 1973 Čilinská, Z.: *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce.* Bratislava 1973.
- ČILINSKÁ 1975 Čilinská, Z.: *Frauenschmuck aus dem 7–8. Jahrhundert im Karpatenbecken.* Slov Arch 23 (1975) 63–95.
- CSALLÁNY 1933 Csallány D.: *A kunszentmártoni avarkori ötvössír. — Goldschmiedegrab aus der Avarzeit von Kunszentmárton (Ungarn).* Szentés 1933.
- CSALLÁNY 1943 Csallány D.: *A Deszk D. számú temető avar sírjai. — Les tombes avars du cimetière de „Deszk D”.* ArchÉrt 4 (1943) 160–173.
- DAIM–LIPPERT 1984 Daim, F. – Lippert, A.: *Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge, Niederösterreich.* Studien zur Archäologie der Awaren I. Wien 1984.
- ERDÉLYI 1958 Erdélyi I.: *A jánoshidai avarkori temető.* RégFüz Ser. II. 1, Budapest 1958.
- ÉBER 1902 Éber L.: *Abonyi sírleletek a régibb középkorból.* ArchÉrt 22 (1902) 241–263.
- FANCSALSZKY 1999 Fancsalszky G.: *Három avar kori temető Tiszavasváriban. — Drei awarenzeitlichen Gräberfelder von Tiszavasvári.* ComArch Hung 1999, 107–141.
- FETTICH 1929 Fettich N.: *Adatok az ősgermán állatornamentumok II. stílusának eredetkérdéséhez. — Beiträge zum Entstehungsproblem des altgermanischen II. Stiles.* ArchÉrt 43 (1929) 68–110, 328–358.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete. — Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn.* ArchHung 21, Budapest 1937.
- FETTICH 1965 Fettich, N.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc.* StudArch 3, Budapest 1965.
- GARAM 1978 Garam É.: *A közép avarkor sírobulusal keltezhető leletköre. — Der mit Grabobulus datierbare Fundkreis der Mittelawarenzeit.* ArchÉrt 103 (1978) 206–216.
- GARAM 1979 Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre.* Fontes ArchHung, Budapest 1979.
- GARAM 1980 Garam É.: *VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeumban. — Goldschmuck des 7. Jahrhunderts in den Sammlungen des Ungarischen Nationalmuseums.* FolArch 31 (1980) 157–174.
- GARAM 1989 Garam, É.: *Über das awarenzeitliche goldene Agraffenpaar von Dunapataj.* FolArch 40 (1989) 137–154.
- GARAM 1990 Garam, É.: *Über den Juwelenkragen von byzantinischem Ursprung aus Ozora-Tótipusztá.* BBÁMÉ 15 (1990) 147–153.
- GARAM 1992 Garam, É.: *Die münzdatierten Gräber der Avarzeit.* In: *Awarenforschungen.* Hrg.: Daim, F. Wien 1992, 136–250.
- GARAM 1993 Garam, É.: *Die awarenzeitliche Scheibenfibel.* ComArchHung 1993, 99–134.
- GARAM 1997 Garam, É.: *A dunapentelei avar kori sírok katalógusa. — Katalog der awarenzeitlichen Gräber in Dunapentele.* ArchÉrt 121–122 (1994–1995) 1997, 131–154.
- GERE 1998 Gere L.: *Bácskai avar leletek. — Awarische Funde von der Batschka (Nord-Serbien).* WMMÉ 20 (1998) 49–115.
- HAMPEL 1894 Hampel J.: *A régibb középkor emlékei Magyarhonban I.* Budapest 1894.
- HAMPEL 1897 Hampel J.: *A régibb középkor emlékei Magyarhonban. II.* Budapest 1897.
- HAMPEL 1905 Hampel, J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III.* Braunschweig 1905.
- HORVÁTH 1935 Horváth T.: *Az üllői és a kiskörösi avar temető. — Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskörös.* ArchHung 19, Budapest 1935.
- KADA 1906 Kada E.: *Gátéri (kun-kisszállási) temető a régibb középkorból.* ArchÉrt 26 (1906) 135–155, 207–221.
- KISS 1977 Kiss, A.: *Avar Cemeteries in County Baramanya. Cemeteries of the Avar Period 567–829 in Hungary 2.* Budapest 1977.
- KISS 1984 Kiss G.: *A gerjeni temető. — Das Gräberfeld von Gerjen.* In: Kiss G. – Somogyi P.: *Tolna megyei avar temetők. Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna.* DissPann Ser. III. 2. Budapest 1984, 103–122.
- KISS 1997 Kiss G.: *A Keszthely-dobogói avar kori temető. — Das awarische Gräberfeld von Keszthely-Dobogó.* ZM 8 (1997) 115–160.
- KOVRIK 1963 Kovrig, I.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán.* ArchHung 40, Budapest 1963.
- KÜRTI–WICKER 1991 Kürti, B. – Wicker, E.: *Bemerkungen zur Agraffenfrage der Avarzeit.* ZM 3 (1991) 19–34.
- MRT 10 Jankovich B. D. – Medgyesi P. – Nikolin E. – Szatmári I. – Torma I.: *Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke I–II. Magyarország régészeti topográfiája 10.* Szerk.: Jankovich B. D. Budapest 1998.
- LÁSZLÓ 1955 László, Gy.: *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars.* ArchHung 34, Budapest 1955.
- LIPP 1884 Lipp V.: *A keszthelyi sírmezők.* Budapest 1884.
- MADARAS 1994 Madaras, L.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti.* Das Awarische Corpus II. Debrecen–Budapest 1994.

- MADARAS 1995 Madaras, L.: *The Szeged-Fehértó „A” and „B” Cemeteries*. Das Awarische Corpus III. Debrecen–Budapest 1995.
- MAROSI–FETTICH 1936 Marosi A. – Fettich N.: *Dunapentelei avar sírleletek*. — *Trouvailles avars de Dunapentele*. ArchHung 18, Budapest 1936.
- MEDGYESI 1992 Medgyesi P.: *Néhány megjegyzés a közép és késő avar kor időrendjéhez*. — *Einige Bemerkungen zur Chronologie der mittleren und Spätawarenzeit*. JAMÉ 30–32 (1987–1989) 1992, 253–267.
- NAGY 1998 Nagy M.: *Ornamenta Avarica I. Az avar kori ornamentika geometrikus elemei*. — *Ornamenta Avarica I. Die geometrischen Elemente der awarenzeitlichen Ornamentik*. MFMÉ – StudArch 4 (1998) 377–499.
- PÁSZTOR 1986 Pásztor A.: *Adatok a közép-avarkori ékszerek kérdéséhez*. — *Beiträge zur Frage der mittelawarenzeitlichen Schmucke*. ArchÉrt 113 (1986) 113–134.
- PÁSZTOR 1996 Pásztor A.: *A Csákberény-orondpusztai avar kori temető gyöngyleleteinek tipokronológiai vizsgálata*. — *The Typochronological Examination of the bead finds of the Csákberény-Orondpuszta cemetery from the avar period*. Savaria 22/3 (1992–1995) 1996, 37–83.
- RHÉ–FETTICH 1931 Rhé, Gy. – Fettich, N.: *Jutas und Öskü*. Prag 1931.
- RÁCZ 1999 Rácz Zs.: *A madaras-téglavetői avar temető (Kőhegyi Mihály ásatása 1959–62)*. — *Das awarische Gräberfeld von Madaras-Téglavető (Ausgrabungen von Mihály Kőhegyi 1959–62)*. MFMÉ – StudArch 5 (1999) 347–395.
- SALAMON 1995 Salamon, A.: *The Szeged-Makkoserdő Cemetery*. In: *Das awarische Corpus IV*. Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995, 109–207.
- SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995 Salamon, Á. – Cs. Sebestyén, K.: *The Szeged-Kundomb Cemetery*. In: *Das Awarische Corpus IV*. Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995, 7–108.
- SELMECZI–MADARAS 1980 Selmeczi L. – Madaras L.: *Avarkori és X–XII. századi magyar köznépi sírok Rákóczi falván*. — *Avar and X–XIIth Century Hungarian commoner Graves at Rákóczi falva*. SzMMÉ 1979–1980 (1980) 141–172.
- CS. SÓS 1955 Cs. Sós, Á.: *Le deuxième cimetière avar d'Üllő*. Acta ArchHung 6 (1955) 193–230.
- CS. SÓS 1958 Cs. Sós Á.: *A keceli avarkori temetők*. RégFüz Ser. II. 3. Budapest 1958.
- CS. SÓS 1961 Cs. Sós Á.: *Újabb avarkori leletek Csepel szigetéről*. — *Neuere awarenzeitliche Funde aus der Csepel-Insel*. ArchÉrt 88 (1961) 32–51.
- CS. SÓS 1966 Cs. Sós Á.: *A dunaszekcsői avar kori temető*. — *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Dunaszekcső*. FolArch 18 (1966) 91–122.
- SZABÓ 1968 Szabó J. Gy.: *Az egri múzeum avarkori emlékanyaga III. Sírleletek Nagyréde-Ragyogópartról*. — *Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger III. Grabfunde aus Nagyréde-Ragyogópart*. EMÉ 6 (1968) 29–67.
- SZŐKE 1992 Szőke, B. M.: *Die Beziehungen zwischen dem Ostalpenraum und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts*. (*Frauentracht-zubehör und Schmuck*). In: *Awarenforschungen*. Hrg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.
- TOČÍK 1968 Točík, A.: *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Šturovo*. ArchSlov — Catalogi II. Bratislava 1968.
- TOMKA 1995 Tomka, P.: *Il costume*. In: *Gli avari. Un popolo d'Europa*. Ed.: Menis, G. C. Udine 1995, 81–91.
- TÖRÖK 1968 Török, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba im VI–IX. Jahrhundert*. ŠtZ 16 (1968) 265–277.
- TÖRÖK 1975 Török, Gy.: *The Kiskörös Pohibuj-Mackó-dűlő Cemetery*. In: *Avar Finds in the Hungarian National Museum*. Ed.: Kovrig, I. Budapest 1975, 283–304.
- TÖRÖK 1998 Török, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba*. *Das Awarische Corpus V*. Hrg.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1998.
- VINSKI 1958 Vinski, Z.: *O nalazima 6. i 7. Stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskoga kaganata*. — *Zu den Funden des 6. und 7. Jahrhunderts in Jugoslawien mit besonderer Berücksichtigung der archäologischen Hinterlassenschaft aus der Zeit des ersten awarischen Khaganates*. Opuscula Archaeologica 3 (1958) 13–67.
- WICKER 1995 Wicker E.: *Pillanatképek évezredek-ről. A csólyosi és pálosi határ régészeti emlékei. Az avarok*. In: *Csólyospálos. Tanulmányok Csólyospálos történetéről és népeletéről*. Szerk.: Fodor F. Csólyospálos 1995, 42–61.

DIE AWARENZEITLICHEN GEPREßTEN BLECHERNEN AGRAFFEN

Csilla BALOGH

In der vorliegenden Studie werden die in kleiner Zahl bekannten, aber kennzeichnenden Stücke der awarenzeitlichen Frauentracht, nämlich die zum Zusammenhalten der Oberkleidung dienenden Agraffen behandelt. Die Trachtweise, die typologischen Gruppen und die chronologische Lage dieser Gegenstände wurden von mehreren Forschern untersucht (FETTICH 1929, 76–78; HORVÁTH 1935, 59–62; KOVRIG 1963, 143–144; SZABÓ 1968, 48; ČILINSKÁ 1975, 81–83; GARAM 1978, 215; KÜRTI-WICKER 1991). Diesmal beschäftigen wir uns mit einem einzigen Typ, also mit den gepreßten blechernen Agraffen (Abb. 1–4). Durch die Analyse der Fundverbände möchten wir die relative Chronologie der engeren Gruppen und die zeitliche Stellung dieses Schmucktyps innerhalb der Awarenzeit genauer bestimmen.

Meines Wissens sind 47 Grabkomplexe mit Agraffenbeigaben im Karpatenbecken von 36 Fundorten bekannt. Alle Fundplätze befinden sich auf dem mittleren Teil des awarischen Siedlungsgebietes (Abb. 6). Die territoriale Lage der runden, viereckigen und herzförmigen Formvarianten der gepreßten blechernen Agraffen stimmt miteinander überein.

Für die Zierden der Agraffen ist der antik-byzantinische Musterschatz — die Anwendung der geperlten Umrahmung, der gepreßten Perlenreihen und -drähte, bzw. die der Rosetten und Sterne — kennzeichnend. Aufgrund der „barbarischen“ Trachtweise ist das Areal der Entfaltung dieses Schmucktyps in den unter byzantinischer Wirkung stehenden Gebieten, also nördlich des Schwarzen Meeres und im Kaukasus zu suchen. Die besten Analogien mancher runden Agraffen mit Zellennachahmung und gepreßtem Perlenreihemuster kommen in den Gräberfeldern in der Umgebung von Keszthely unter den Scheibenfibeln vor, während die mittelawarenzeitlichen gepreßten Gürtelbeschläge den rosettenförmigen und viereckigen Exemplaren am nächsten stehen. Die Form der herzförmigen Agraffen ist den früh- und mittelawarenzeitlichen Formen fremd, ihre Parallelen sind unter den spätawarenzeitlichen gegossenen Gegenständen zu finden.

Ich untersuchte die relative Chronologie der unter den gepreßten blechernen Agraffen bestimmbaren Gruppen mit Hilfe der Seriation (Tabelle 1). Nach den Angaben der Tabelle geht der Gebrauch der runden Agraffen dem der

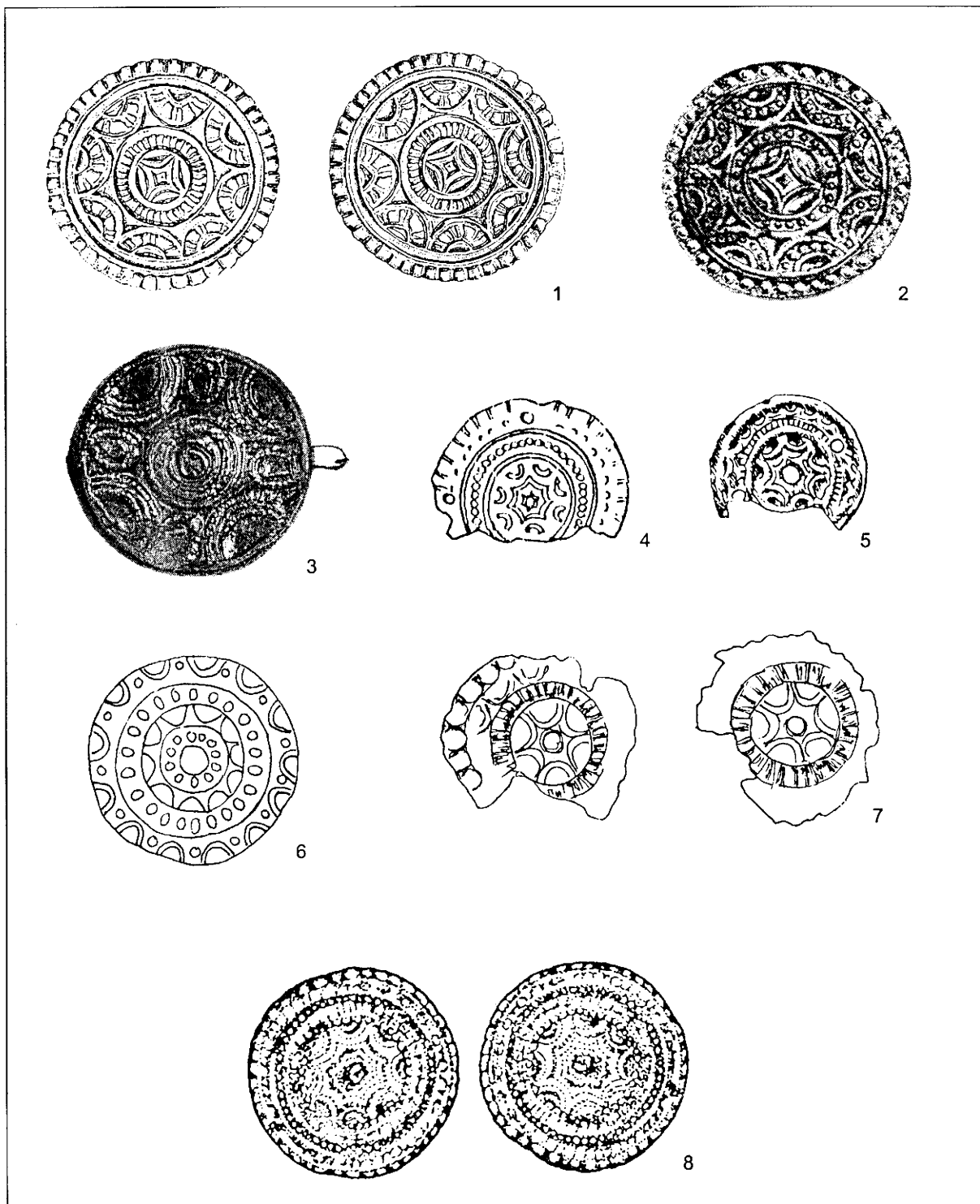
viereckigen voraus. Zur zeitlichen Einordnung der herzförmigen Exemplare gibt die Seriation — da es keine Begleitfunde gab — keine Anhaltspunkte.

In den Gräbern mit Agraffen waren die Ohrgehänge und Perlen die am häufigsten vorkommenden Begleitfunde. Nach den Untersuchungen scheint es, daß eine Gruppe der runden Agraffen (mit gepreßter Kugel- oder geperlter Umrahmung bzw. deren Nachahmungen, mit konzentrischer Verzierung und antikem Musterschatz) in Vergesellschaftung von Ohrgehängen mit pyramidenförmigem Anhänger und großem Kugelanhänger, ferner von frühen Augenperlen, Toilettenartikeln und Ketten vorkommt. Auf diesem Grund kann diese Gruppe vor die anderen Agraffen, d. h. in das erste Drittel/zweite Viertel des 7. Jahrhunderts datiert werden. Die Stücke ähnlichen Typs, aber vornehmerer Ausführung (Dunapentele, Nagyréde-Ragyógópart, Táp-Borbapuszta) folgen den vorigen aufgrund ihrer Begleitfunde (Brustkreuz, Torques, zylindrische Ohrgehänge mit Schwinganhänger und gehören schon dem Tótipusza-Igar-Kreis an. Die anderen runden Agraffen und die viereckigen Exemplare treten später, nach dem dritten Drittel des 7. Jahrhunderts auf. Diese kommen mit zylindrischen Ohrgehängen und Schwinganhängern und mit Hirsens- und Melonenkernperlen vor. Die meisten viereckigen Agraffen können in Vergesellschaftung von Ohrgehängen mit Perlenanhänger und von klassischen schwarzblauen Melonenkernperlen an den Anfang des 8. Jahrhunderts datiert werden. Die chronologische Lage der herzförmigen Agraffen kann nur nach dem Vorkommen von neuen Funden genauer bestimmt werden.

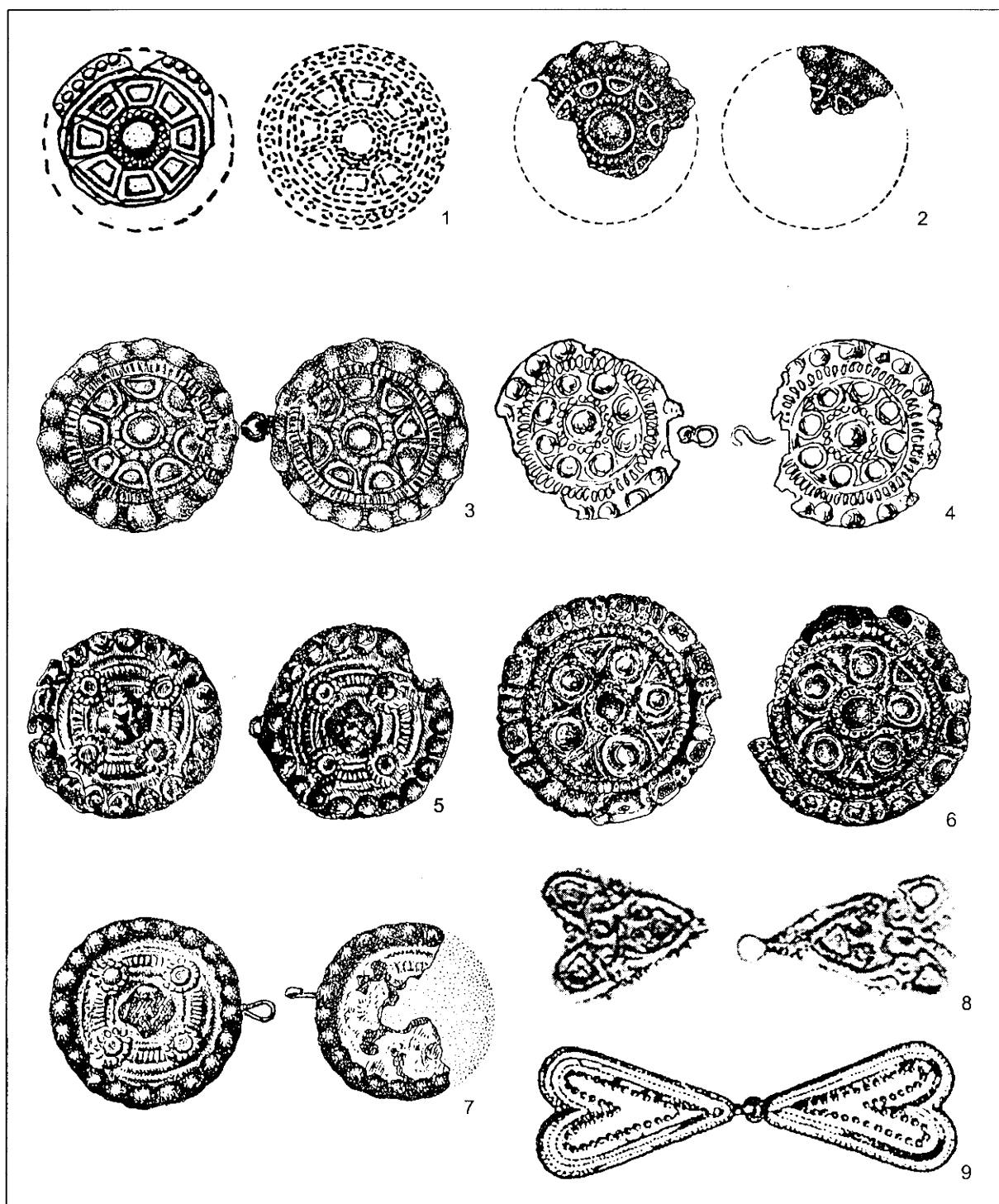
Das Erscheinen der gepreßten blechernen Agraffen ist im Karpatenbecken in die Frühawarenzeit, also in das erste Drittel/zweite Viertel des 7. Jahrhunderts — also früher als das von den Forschern (SZABÓ 1968, 48; ČILINSKÁ 1975, 83; GARAM 1978, 215; KÜRTI-WICKER 1991, 21) bis dahin allgemein in das dritte Viertel des 7. Jahrhunderts datiert wurde — zu datieren. Die bekannten awarenzeitlichen Exemplare können örtliche Produkte sein. In der Frauentracht wurden sie durch die neue Mode, d. h. von den paßförmigen Agraffen in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts abgelöst.

Übersetzt von Katalin H. SIMON

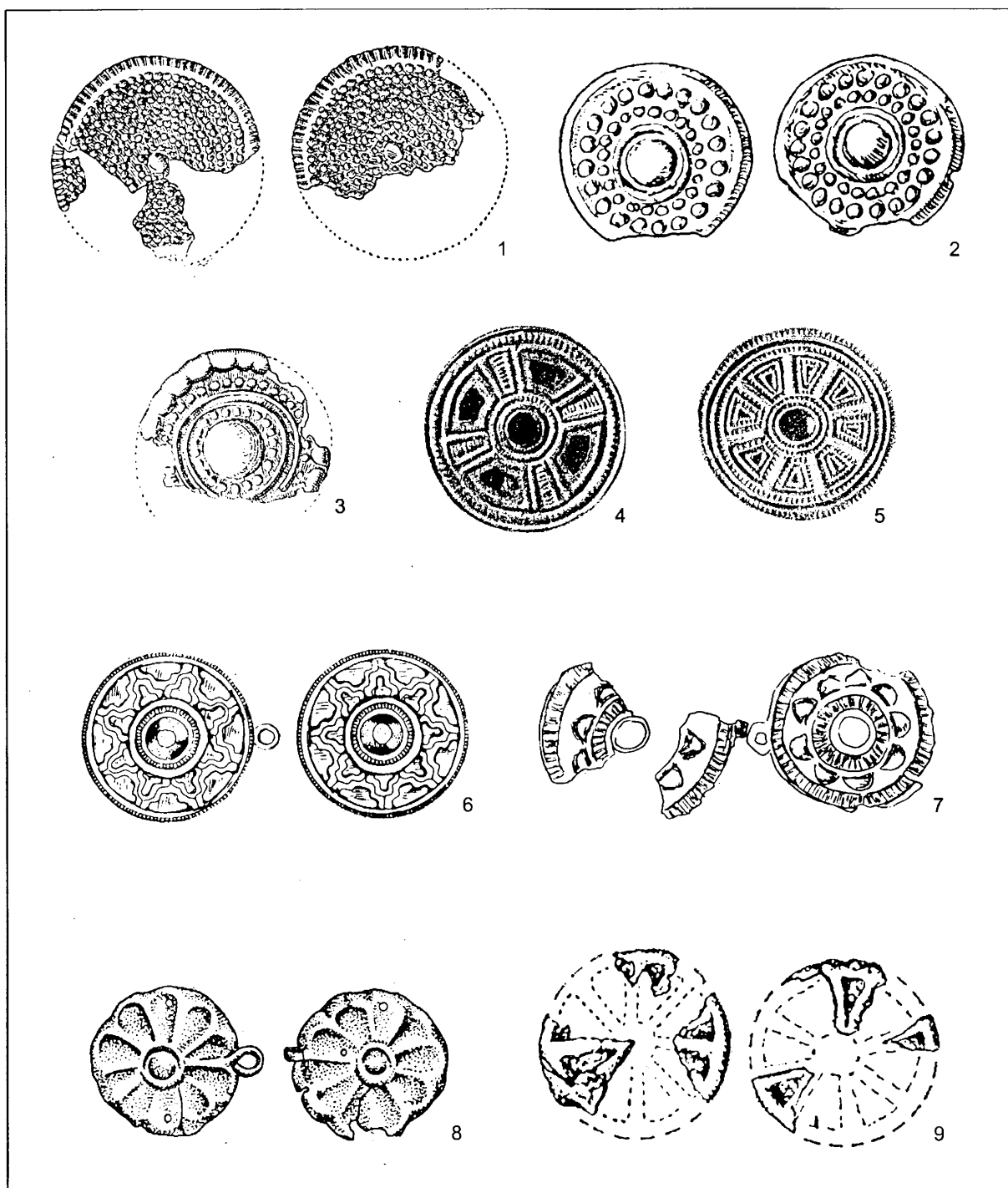
Balogh Csilla
Móra Ferenc Múzeum
6701 Szeged
Pf. 474

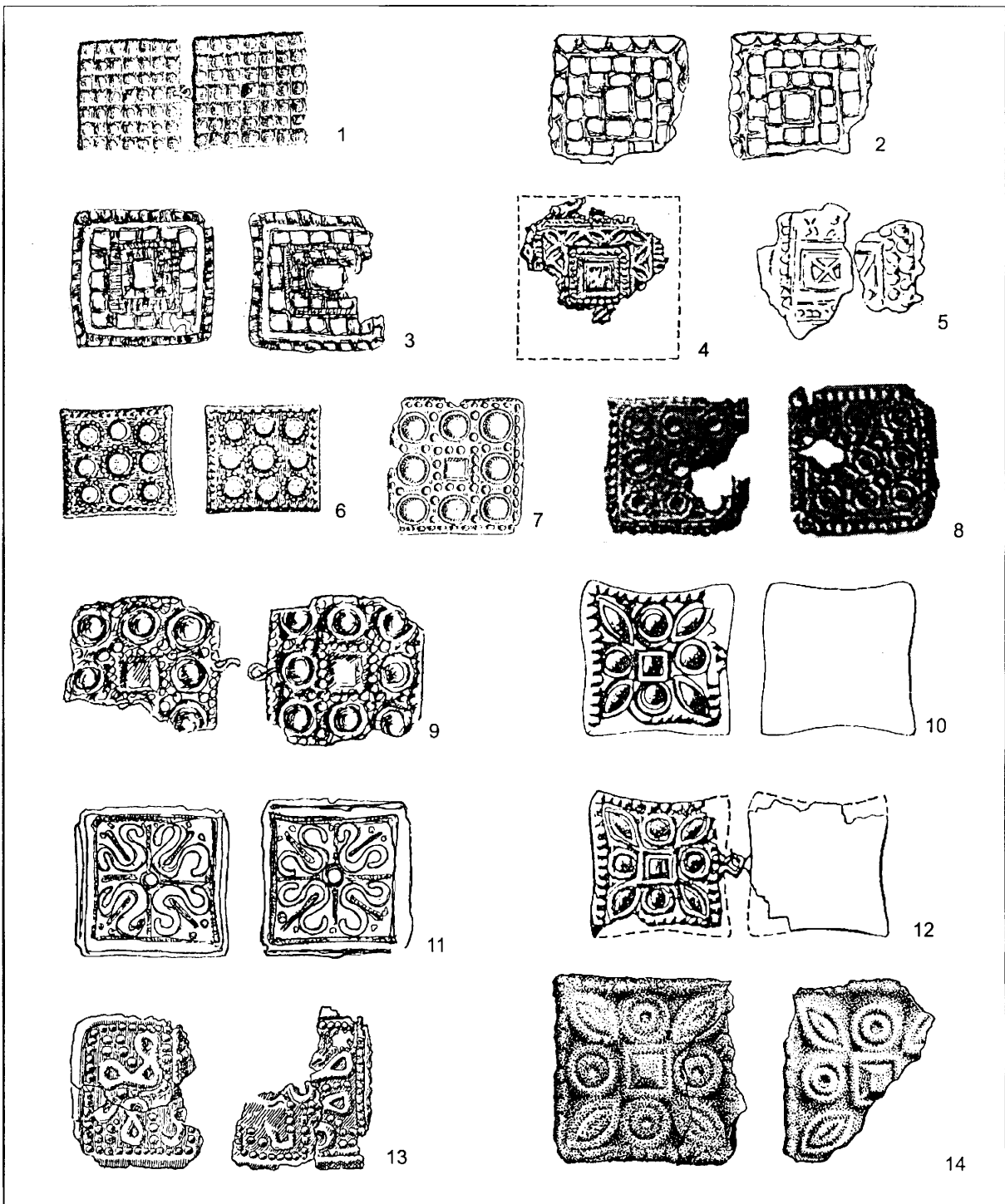
1. kép — Abb. 1: Préselt, kerek, rekeszutánzatos boglárók. — Gepreßte, runde Agraffen mit Zellenachahmung. (1: Dunapentele-Öreghegy 12. sír; 2: Nagyréde-Ragyogópart 3. sír; 3: Táp-Borbapuszta 317. sír; 4: Alattyán-Tulát 84. sír; 5: Halimba 204. sír; 6: Szeged-Fehértó-B 41. sír; 7: Kiskörös-Város alatt 2. sír; 8: Sommerein XXI. sír)

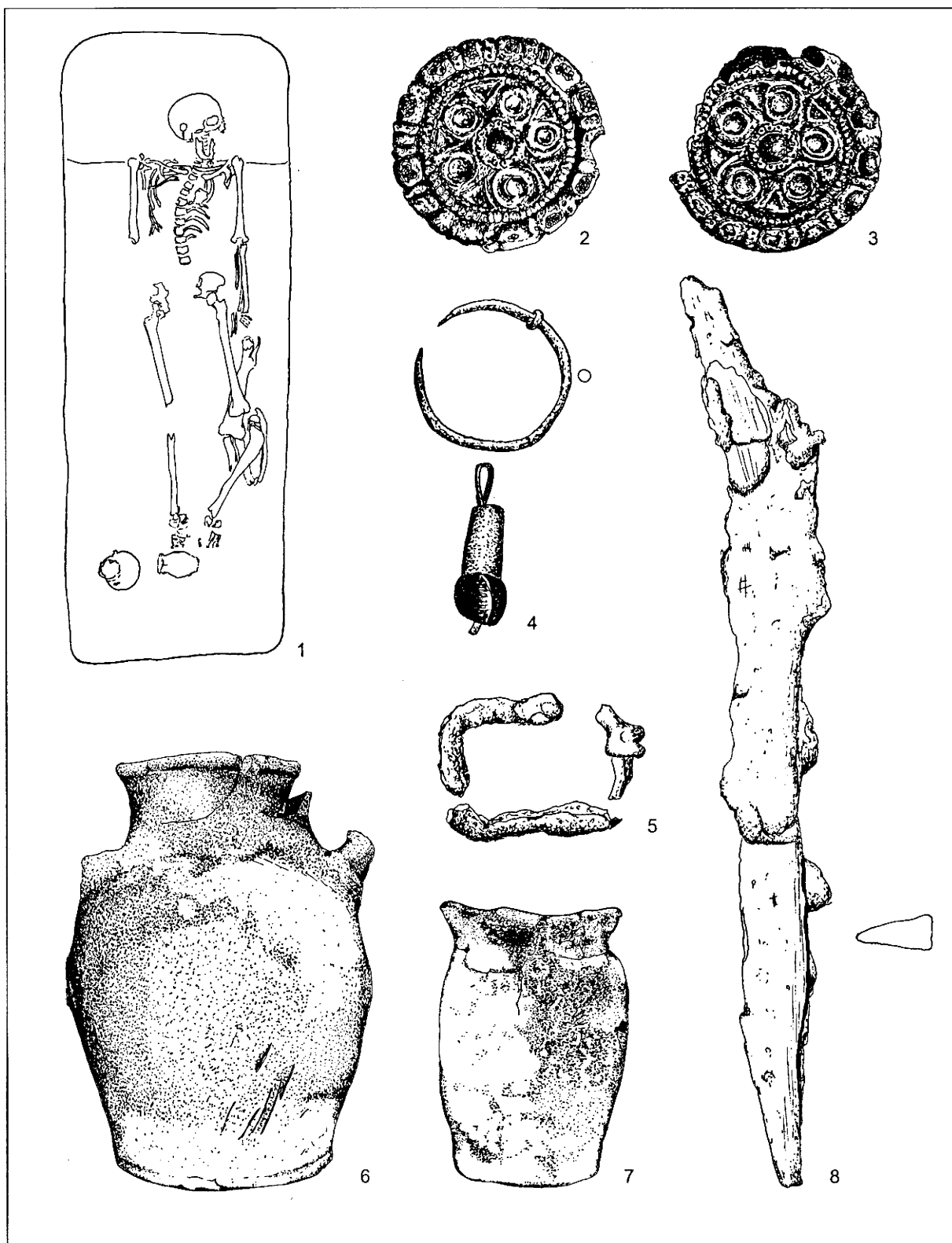
2. kép — Abb. 2: 1–7: Préselt, kerek, rekesztűntatos boglárók; 8–9: szív alakú boglárók. —
 1–7: Gepresste, runde Agraffen mit Zellenachahmung; 8–9: herzförmige Agraffen. (1: Gerjen 33. sír;
 2: Jászapáti-Nagyállás 181. sír; 3: Tápé 85. sz. kútkörzet 6. sír; 4: Halimba 274. sír;
 5: Jászapáti-Nagyállás 185. sír; 6: Szegvár-Szőlőkalja 75. sír; 7: Jászapáti-Nagyállás 197. sír;
 8: Csólyospálos-Felsőpálos, Budai-tanya 69. sír; 9: Zalakomár 144/a sír)

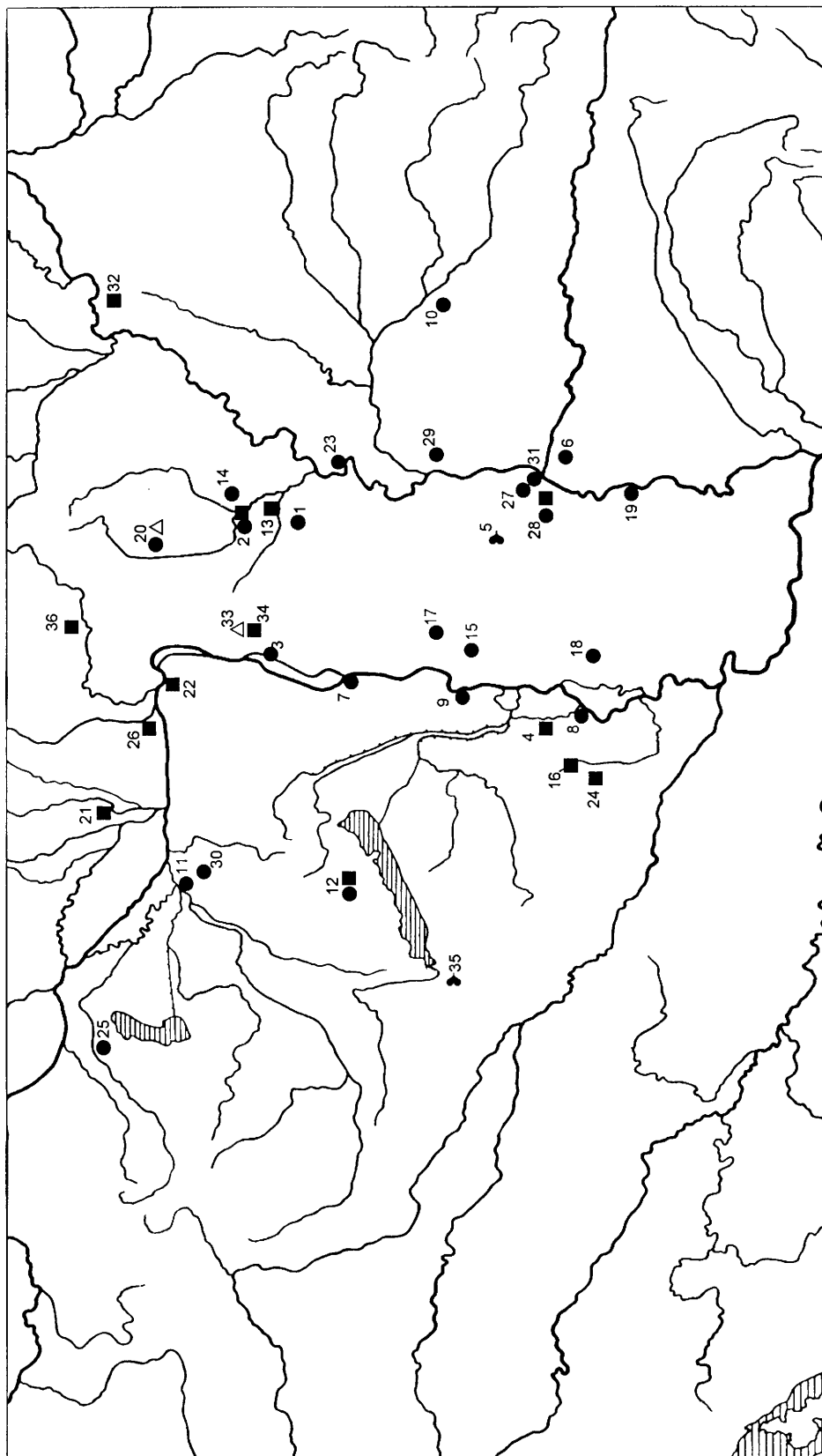
3. kép — Abb. 3: 1–3: Préselt, kerek, gyöngysormintás boglárók; 4, 6–7: kő- vagy üvegbetétes préselt kerek boglárók; 8–9: rozetta alakú préselt boglárók; 5: boglár préselőmintája. — 1–3: Gepresste, runde Agraffen mit Perlenreihemuster; 4, 6–7: gepresste, runde Agraffen mit Stein- oder Glaseinlage; 8–9: rosettenförmige gepresste Agraffen; 5: Preßmuster einer Agraffe. (1: Abony 113. sír; 2: Alattján-Tulát 216. sír; 3: Győr-Téglavető 293. sír; 4: Dunaszekcső, szórvány; 5: Knin Biskupija; 6: Szeged-Kundomb 44. sír; 7: Kecel-Határdűlő 4. sír; 8: Ismeretlen lelőhely (MNM); 9: Rákóczifalva-Kastélydomb 14. sír)

4. kép — Abb. 4: Négyzetes boglárók. — Viereckige Agraffen. (1: Pilismarót-Basaharc 201. sír; 2: Štúrovó/Párkány (Sk) 197. sír; 3: Üllő II. 14. sír; 4: Alattyán-Tulát 490. sír; 5: Romonya I. 57. sír; 6: Nové Zámky/Ěrsekújvár (Sk) 328. sír; 7: Želovce/Zsély (Sk) 158. sír; 8: Jánoshida 132. sír; 9: Halimba 384. sír; 10: Kékesd 146. sír; 11: Cikó 393. sír; 12: Szeged-Kundomb 247. sír; 13: Alattyán-Tulát 182. sír; 14: Tiszavasvári-Zöld mező Tsz 32. sír)

5. kép: Szegvár-Szőlőkalja 75. sír — Abb. 5: Szegvár-Szőlőkalja, Grab 75

6. kép — Abb. 6: Préselt, lemezes boglárók a Kárpát-medencében. — Gepreßte blecherne Agraffen im Karpatenbecken. (1: Abony; 2: Alattyan-Tulát; 3: Budapest-Csepel-sziget; 4: Cikó; 5: Csölyospálos-Felsőpálos, Budai-tanya; 6: Deszk-D; 7: Dunapentele-Óreghegy; 8: Dunaszekcső; 9: Gerjen; 10: Gerla; 11: Győr-Téglavető; 12: Halimba; 13: Jánosbuda; 14: Jászapáti-Nagyállás; 15: Kecel-Határdűlő; 16: Kékesd; 17: Kiskőrös-Város alatt; 18: Madaras-Téglavető; 19: Nadríjan/Adorján 5. tanya (Yu); 20: Nagyréde-Ragyogópart; 21: Nové Zámky/Ersekújvár (Sk); 22: Pilismarót-Basaharc; 23: Rákóczi falva-Kastélydomb; 24: Romonya I.; 25: Sommerein (A); 26: Šturovó/Párkány (Sk); 27: Szeged-Fehértó-B; 28: Szeged-Kundomb; 29: Szegvár-Borbapuszta; 30: Táp-Borbapuszta; 31: Tápé-85. kútkörzet; 32: Tiszavasvári, Zöld mező Tsz telepe; 33: Üllő; 34: Üllő II.; 35: Zalakomár-Lesvári dűlő; 36: Zelovce/Zsély (Sk))
 ●: kerek, ■: négyszögletes, ◐: sziv alakú, △: bizonytalan (törredékes) — ●: rund, ■: viereckig, ◐: herzförmig, △: bruchstückhaft